

Katalikiškoji JAV Lietuvių darbininkų sąjunga ir darbininkų judėjimas 1915–1922 metais

Dr. Egidijus Balandis

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių išeivijos institutas, S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas
El. p. egidijus.balandis@vdu.lt

Anotacija. Straipsnyje siekiama atskleisti Amerikos lietuvių Rymo katalikų šv. Juozapo darbininkų sąjungos (LDS) pozicijas darbininkų judėjimo klausimu 1915–1922 metais. Nagrinėjami jos leidiniuose skelbti požiūriai į ekonomiką, darbininkų būklę, siūlomi sprendimai, kaip ją pagerinti. Aiškinamasi, kokios darbininkų judėjimo atžvilgiu buvo LDS veiklos strategijos, atskleidžiami tiesioginio įsitraukimo pavyzdžiai. Būdamą kritiška to meto kapitalistinei sistemai, LDS siūlė plačiai ir teisingiau paskirstyta privačia nuosavybe pagrįstos pramoninės demokratijos alternatyvą. Pati LDS save matė kaip darbininkų sąmoningumo, bendradarbiavimo įgūdžio krikščioniškai demokratiškų idėjų šviesoje ugdymo arena, kurioje pasiruošę nariai jungėsi į platesnį JAV darbininkų judėjimą.

Esminiai žodžiai: darbininkų judėjimas, JAV lietuviai, katalikai, krikščionys demokratai, asociacijos.

Abstract. This article aims at revealing the stance of the St. Joseph's Lithuanian R.-C. Association of Labor (USA) towards the labour movement in 1915–1922. It explores 1) the attitudes towards the economy, workers' conditions and solutions that were suggested in various publications of the organisation; 2) its strategies and examples of direct participation in the broader labour movement. Being critical towards the contemporary capitalist system in the USA, the organisation promoted the idea of "industrial democracy" that was based on the institution of justly distributed private property as an alternative. The organisation was seen

by its leaders as a school to develop (in the light of Christian Democratic ideology) important habits of cooperation between workers. Prepared in this way, members of the association were supposed to join and did join broader movements and actions of American labourers.

Keywords: *labour movement, Lithuanian Americans, Catholics, Christian democrats, associations.*

Įvadas

Devynioliktojo amžiaus antroje pusėje ir dvidešimtojo amžiaus pradžioje į JAV atvykę lietuviai dažnai tapdavo angliakasiais, tekstilės, plieno pramonės ar gyvulių skerdyklų darbininkais. Čia jų laukdavo sunkios ilgo darbo valandos, kenksmingos sveikatai sąlygos, neužtikrintumas dėl ateities. Tai skatino lietuvius darbininkus jungtis į profesines sąjungas, kartu su kitų tautybių darbininkais dalyvauti kovoje už geresnę ateitį. Kai kuriuos patraukė socialistinės, vėliau ir komunistinės idėjos. Darbininkų būklė, išnaudojimas, skurdas, taip pat socializmo iššūkis ir įtaka kėlė rūpestį tiek Katalikų bažnyčiai apskritai, tiek ir JAV lietuvių katalikų dvasininkams bei pasauliečiams veikėjams konkrečiai. Būtent šių rūpesčių bei katalikų socialinio mokymo, krikščioniškosios demokratijos atsako į juos išdava ir galima būtų laikyti 1915 m. JAV įsteigtą Amerikos lietuvių Rymo katalikų šv. Juozapo darbininkų sąjungą (sutrumpintai – Lietuvių darbininkų sąjunga, toliau – LDS).

Per kelerius metus ši sąjunga tapo viena gausiausių katalikiškų organizacijų. 1922 m. ji turėjo per 2000 narių šimtinėje kuopų¹, Bostone leido laikraštį „Darbininkas“. LDS veikla buvo įvairi, apėmė pagalbos link nepriklausomybės artėjančiai Lietuvai kampanijas, pramoginius renginius, įsitraukimą į katalikų srovės akcijas, tačiau šiame straipsnyje susitelksime tik į tuos organizacijos veiklos aspektus, kurie lietė darbininkijos problemas. Straipsnio tikslas – ištirti LDS pozicijas darbininkų judėjimo ir būklės klausimu pradiniam organizacijos raidos etape (1915–1922 m.)².

Straipsnyje keliami uždaviniai:

- atskleisti organizacijos leidiniuose skelbtus požiūrius į ekonomiką, darbininkų būklę, siūlytus sprendimus, kaip ją pagerinti;
- atskleisti LDS veiklos strategijas darbininkų judėjimo atžvilgiu ir narių tiesioginio įsitraukimo į organizuotus darbininkų veiksmus pavyzdžius.

Pasirinktus chronologinius rėmus diktuoja kontekstas. LDS kūrėsi, brendo ir nuostatas gryninosi dinamišku JAV darbininkų judėjimui laikotarpiu. Tai buvo Pirmojo

¹ 1922 m. gegužę 100-oji kuopa rengė savo pirmąjį posėdį. Žinoma, ne visos kuopos buvo gyvybingos ir ne visi nariai aktyvūs. Daugiausia stipresnių kuopų buvo Naujojoje Anglijoje.

² LDS gyvavo iki 1965 m.

pasaulinio karo metais stipriai išaugusios darbo paklausos (stiprinusios darbininkų ir profesinių sąjungų pozicijas), augančių atlyginimų, bet kartu ir didelės infliacijos metas. 1916–1920 m. buvo ir spartaus profesinių sąjungų augimo bei beprecedentės JAV istorijoje streikų bangos etapas³. Darbininkų naudai pasitarnavo ir 1918 m. balandį JAV valdžios įkurta „National War Labor Board“, kuri, sudaryta iš profesinių sąjungų, verslo ir valdžios atstovų, sprendė su darbo santykiais susijusius ginčus⁴. Visgi 1920–1921 m. ekonomikos nuosmukis, verslo kompanijų „kontrataka“ ir valdžioje įsitvirtinusių respublikonų politika paveikė šias tendencijas, streikai ėmė slopti, o profesinės sąjungos per kelerius metus prarado pusantro milijono narių⁵.

Pajamų nelygybės, socialinio neteisingumo problemos šių dienų pasaulyje ir Lietuvoje vis dar kelia rimtų iššūkių ir reikalauja išsamių, subalansuotų diskusijų. Siekiant kokybiškų diskusijų, svarbu nagrinėti skirtingų intelektualinių tradicijų rémuose buvusius bandymus rasti šių problemų sprendimus, o tai suteikia aktualumo ir tokių organizacijų kaip LDS tyrimui. LDS buvo santykinai gausi ir reikšminga, tačiau tik fragmentiškai istoriografijoje aprašyta JAV lietuvių organizacija. Jos veiklos išsamesnis atskleidimas leis ne tik geriau suprasti JAV lietuvių katalikų siūlytus su darbininkų, nelygybės, socialinio neteisingumo klausimais susijusių problemų sprendimus, bet ir apskritai lietuvių organizuoto veikimo būdus, strategijas bei išvairius jaudinusius klausimus.

Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje pastaruoju metu yra sulaukusi tyrinėtojų dėmesio. Krikščioniškosios demokratijos genezė, katalikų socialinės minties raiška Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje nagrinėta Vilmos Žaltauskaitės, Vlado Pruskaus, Vincento Lukoševičiaus⁶ darbuose. Svarbią monografiją, atskleidžiančią politinę krikščioniškosios demokratijos įtaką, jos organizacinius bruožus tarpukario Lietuvoje, paskelbė Artūras Svarauskas⁷. Visgi krikščioniškosios demokratijos idėjų

³ Tarp 1916 ir 1922 m. daugiau nei milijonas darbininkų dalyvaudavo streikuose kasmet, o vien 1919 m. – daugiau nei keturi milijonai.

⁴ MONTGOMERY, David. *New Tendencies in Union Struggles and Strategies in Europe and the United States, 1916–1922. Work, Community, and Power*. Red. James E. Cronin and Carmen Sirianni. Philadelphia: Temple University Press, 1983, p. 90; dėl NWLB ir apskritai valstybės intervencijos į ekonomiką reikšmės tuo metu GOLDBERG, David J. *A Tale of Three Cities: Labor Organization and Protest in Paterson, Passaic, and Lawrence, 1916–1921*. New Brunswick: Rutgers University Press, 1989, p. 15 ir toliau.

⁵ MONTGOMERY, David. *New Tendencies...*, p. 97; MONTGOMERY, David. *Immigrants, Industrial Unions, and Social Reconstruction in the United States, 1916–1923. Labour/Le Travail*, 1984, t. 13 (Spring), p. 102–103. Anot D. Goldberg, jau Wilsono administracija karui pasibaigus ėmė demonstruoti baimės dėl išaugusios darbininkų jėgos ženklus ir vis dažniau konfliktuose ėmė užimti verslui palankesnes pozicijas, GOLDBERG, David. *A Tale of Three Cities...*, p. 16.

⁶ ŽALTAUSKAITĖ, Vilma. *Lietuvos krikščioniškosios demokratijos genezė. XIX a. pab. – XX a. pr. Sociopolitinis aspektas*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vytauto Didžiojo universitetas, 2000; PRUSKUS, Valdas. *Socialinė katalikybė Lietuvoje: laiko iššūkiai ir atsako trajektorijos (XIX a. antroji pusė – XX a. pradžia)*. Vilnius: Technika, 2008; LUKOŠEVIČIUS, Vincentas. *Liberalizmo raida Lietuvoje*. Vilnius: VLC, 1995, p. 375–461.

⁷ SVARAUSKAS, Artūras. *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940 m.). Politinė galia ir jos ribos*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014. Taip pat žr. SVARAUSKAS, Artūras. Nuo

raiška šiame straipsnyje aptariamo laikotarpio lietuvių išeivijoje⁸, o ypač organizuotų katalikų darbininkų pastangos telktis kovai už socialinį teisingumą dar nusipelno atidesnio tyrėjų dėmesio. Sovietmečio istoriografija ignoravo katalikų vaidmenį darbininkų judėjime, o po 1990-ųjų atlikti tyrimai daugiau išryškino ir atskleidė katalikiškų organizacijų indėlį Lietuvos kelyje į nepriklausomybę, lietuviškos kultūros puoselėjimą, tapatumo išsaugojimą išeivijoje. LDS buvo santykinai stambi ir veikli JAV lietuvių organizacija, todėl nebuvo visiškai užmiršta tyrinėtojų: jos veikla bendrais bruožais pristatyta Lietuvių enciklopedijoje, atskirų kuopų veikimo fragmentų galima aptikti ir atskirų JAV vietovių lietuvių studijose⁹, LDS susikūrimo priežastys, tikslai, bendrieji veiklos bruožai, asmenybės aptarti Antano Kučo redaguotoje „Amerikos lietuvių istorijoje“¹⁰.

Pagrindiniu šaltiniu rašant šį straipsnį, atskleidžiant LDS nuostatas, idėjas, jos narių įsitraukimo į darbininkų judėjimą pavyzdžius, tapo pačios organizacijos laikraščio „Darbininkas“ komplektai, LDS išleisti „Darbininkų kalendoriai“, knygos ir brošiūros, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rankraščių skyriaus Prano Virako fonde saugomi jo paties atsiminimai ir Aleksandro Račkaus fonde esanti LDS 29-osios kuopos Čikagoje protokolų knyga.

LDS vizijos ir nuostatos darbininkų būklės gerinimo ir judėjimo atžvilgiu

Darbininkų būklė, socialistų konkurencija paskatino JAV lietuvių katalikų veikėjus iškelti darbininkų organizavimo klausimą. Amerikos lietuvių katalikų federacijos kongresas 1914 m. rugsėjį pritarė šiai idėjai, išrinko ją plėtoti turinčią komisiją. Vėliau sekė keli pasitarimai Čikagoje, Vusteryje, Broktone, Bostone. 1915 m. birželio 10 d. Bostone įvyko steigiamasis LDS susirinkimas, kuriame dalyvavo 28 atstovai iš Bostono, Broktono, Norvudo ir Vusterio. Jame nutarta įregistruoti organizaciją

pamokslų iki partinės agitacijos. Politinė Krikščioniškosios Demokratijos institucionalizacija Europoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2011, t. 34, p. 107–140; SVARAUSKAS, Artūras. The Restoration of Christian Democracy in Lithuania, 1989–1990: Continuities and Ruptures. *Christian Democracy and the Fall of Communism*. Red. Michael Gehler, Piotr H. Kosicki, Helmut Wohnout. Leuven: Leuven University Press, 2019, p. 275–286.

⁸ Pokario politinės emigracijos intelektualų diskusijos krikščioniškosios demokratijos klausimu jau šiek tiek nagrinėtos. Pvz.: DEMENTAVIČIUS, Justinas. Cultural Versus Political Christian Democrats. Debating the Idea of (Christian) Democracy in Lithuanian Exile. *Political Exile in the Global Twentieth Century: Catholic Christian Democrats in Europe and the American*. Red. Wolfram Kaiser, Piotr H. Kosicki. Leuven: Leuven University Press, 2021, p. 191–222.

⁹ Pvz., SUŽIEDĖLIS, Simas. *Šv. Pranciškaus lietuvių parapija. The Story of St. Francis Lithuanian Parish*. Lawrence, Massachusetts, 1953, p. 143–145, 151–152, 176–178, 186–189, 259–261, 268–269, 284–285, 330–331, 343–344.

¹⁰ *Amerikos lietuvių istorija*. Red. Antanas Kučas. South Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971, p. 281–288.

Masačusetso valstijoje (kas ir padaryta rugpjūčio 6 d.), atidaryti spaustuve ir leisti savo laikraštį. Susirinkime aptarti ir priimti pirmieji sąjungos įstatai, išrinkta pirmoji valdyba: dvasios vadu tapo bene svarbiausias organizatorius ir idėjinis lyderis kunigas Fabijonas Kemėšis (jo pastangomis per artimiausius kelis mėnesius sparčiai kūrėsi naujos kuopos, buvo renkami pinigai, jis pats keliavo po įvairias lietuvių kolonijas, rengė prakalbas, kuriose aiškino organizacijos tikslą¹¹), pirmininku išrinktas Motiejus Žioba, vicepirmininke – Marijona Juškienė, dar į valdybą įėjo Jonas J. Ramanauskas, Mykolas Venys, Petras Grinkevičius, Vincas Kudirka, Pranas Kuras ir Jonas Petrauskas.¹²

Organizacija savo tikslais skelbė siekį stiprinti narių tikybą ir dorą, „prisilaukiant visiškos vienybės su Katalikų Bažnyčia“, spręsti „darbininkų klausimą Kristaus mokslo dvasioje ir pagal krikščioniškosios demokratijos nurodymų“, gerinti darbininkų „luomo padėjimą, keliant juos kultūriškai ir visuomeniškai, ir gerinant jų ekonominį padėjimą (gerbuvį)“. Tarp 1915 m. vasarą paskelbtų tikslų buvo ir siekis padėti darbininkams tapti visateisiais ir naudingais JAV piliečiais¹³. Numatyta, kad darbininkų reikalais einama išvien su kitų tautų darbininkų organizacijomis, kurios prisilaiko krikščionybės pamatų. LDS veikė tokie veikėjai kaip F. Kemėšis, Tomas Žilinskas, Jonas Karosas, Antanas Kneižys, Pranas Virakas, Pranas Virmauskas, Kazimieras Urbanavičius.

Istoriografijoje yra prieštaringų nuostatų dėl Katalikų bažnyčios (ir pasaulietinių katalikiškų organizacijų) vaidmens darbininkų judėjime. Kaip ir kai kurie to meto kairiųjų veikėjai, istorikai kartais ją vaizduoja kaip konservatyvią, profesinių sąjungų ir bendrai darbininkų judėjimą stabdančią jėgą¹⁴. Tačiau greičiausiai toks požiūris uždengia nuostatų, veiklos strategijų įvairovę, kurią galime atpažinti JAV katalikų kunigų, katalikiškų organizacijų, katalikų darbininkų veiksmuose, kurie galėjo skirtis priklausomai nuo aplinkybių, vienos ar kitos bendruomenės socioekonominio statuso, kilmės, parapijos kunigo požiūrio.

LDS susikūrimo metu katalikų išitraukimas į darbininkų judėjimą ir rūpinimasis jų gerove jau nebuvo naujovė. Katalikų darbininkų organizatoriai jau galėjo remtis ilgamete intelektualine tradicija, formavusia katalikų socialinį mokymą. Europoje Mainco vyskupas Vilhelmas Emmanuelis von Ketteleris dar 1864 m. paskelbė savo garsiąją knygą „Die Arbeiterfrage und das Christentum“, kurioje kritikavo ekonominį

¹¹ Keistutis. Philadelphia, Pa. L.D.S. nauja kuopa. *Draugas*, 1915 rugpjūčio 5, Nr. 32, p. 2; MILIAUSKAS, J. K. Brooklyn, N.Y. *Draugas*, 1915 rugpjūčio 5, Nr. 32, p. 2.

¹² *Amerikos lietuvių istorija*. Red. Antanas Kučas. South Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971, p. 281–283.

¹³ Darbininkų Sąjungos vardas, tikslas ir veikimas. *Draugas*, 1915 rugpjūčio 5, Nr. 32, p. 5; *Lietuvių darbininkų kalendorius 1921*. LDS: Boston, 1921, p. 74.

¹⁴ Pavyzdžiui: VERSTEEGH, Pien. Glück Auf: The Polish Labor Movement in the United States and Germany, 1890–1914. *Polish American Studies*, 2005, t. 62, Nr. 1, p. 64; LA BOTZ, Dan. The Catholic Church and Strikes. *The Encyclopedia of Strikes in American History*. Red. Aaron Brenner, Benjamin Day, Immanuel Ness. New York: Routledge, 2015, p. 162–165.

liberalizmą, jo pagimdytus turto kontrastus, kapitalo telkimaši keliose rankose, darbo suprekinimą. Jis rėmė darbininkų reikalavimus trumpinti darbo dieną, draudimą dirbti mažamečiams, šeimai išlaikyti pakankamo atlyginimo mokėjimą darbininkams. Jis ragino darbininkus organizuotis į profesines sąjungas, o valstybei taip pat numatė svarbią socialinio teisingumo atkūrimo, tinkamų žmogui gyventi sąlygų sudarymo funkciją¹⁵. Katalikų socialiniam mokymui pagrindus padėjo 1891 m. popiežiaus Leono XIII enciklika „Rerum Novarum“. Joje buvo atmetamas tiek nereguliuojamos rinkos kapitalizmas, tiek ir socializmas, pripažinta būtinybė atsižvelgti ir pagerinti darbininkų būklę, remta jų teisė formuoti profesines sąjungas¹⁶.

Bažnyčios socialinis mokymas darė didelę įtaką krikščioniškosios demokratijos ideologijos formavimuisi, skatino pasaulietinių katalikiškos orientacijos organizacijų kūrimaši, padaršino ir į JAV imigravusius katalikus kartais labiau nei kitų imigrantų grupių atstovus įsitraukti į sąjungas, streikuoti ir kitais būdais siekti socialinio teisingumo. Dar XIX a. nemažai JAV katalikų priklausė vadinamiesiems „Knights of Labor“, vėliau – „American Federation of Labor“ (toliau – AFL). Katalikų dvasininkai vis dažniau reikšdavo simpatijas darbininkų siekiams. Pavyzdžiui, Mary Patrice Erdmans nagrinėjo olandų ir lenkų (iš dalies ir lietuvių) laikyseną 1911 m. baldų fabrikų darbininkų streiko Grand Rapids, Mičigane, metu. Ji pastebėjo gerokai ryškesnę katalikų kunigų paramą streikuojantiems, profesinėms sąjungoms nei olandus telkusių reformatų bažnyčių dvasininkų. Jos žodžiais, katalikų socialinis mokymas leido būti ir gerais tikinčiais, ir gerais profesinių sąjungų nariais vienu metu, juo remdamiesi streikuojančius paremdavo ir dvasininkai, o priemonės, kurių ėmėsi streikuojantys lenkai ir lietuviai, buvo gerokai radikalesnės¹⁷. Suprantama, konfesija buvo tik viena iš priežasčių. Pasitaikydavo ir skirtumų tarp katalikų dvasininkų, o tai neretai priklausė nuo jų parapijoje gyvenančiųjų finansinės, socialinės padėties. Pavyzdžiui, 1912 m. audėjų streiko Lorensė metu streikuojančiuosius labiau rėmė katalikų kunigai tų parapijų, kuriose gyveno skurdžiausių imigrantų grupės, o senesnių ir labiau prakutusių katalikiškų etninių grupių parapijų dvasininkai buvo gerokai konservatyvesni¹⁸.

LDS lyderiai savo pažiūroms taip pat pagrindą rado katalikiškame socialiniame mokyme, krikščioniškojoje demokratijoje. Joje rado reikalingus įrankius darbininkų būklei pagerinti, kartu užkertant kelią socializmo ir vėliau bolševizmo plėtrai. Idėjų sklaidai, bendro ideologinio pamato liejimui pasitarnavo ne tik sąjungos laikraštis

¹⁵ PRUSKUS, Valdas. *Socialinė katalikybė Lietuvoje: laiko iššūkiai ir atsako trajektorijos (XIX a. antroji pusė – XX a. pradžia)*. Vilnius: Technika, 2008, p. 39–42.

¹⁶ SVARAUSKAS, Artūras. *Krikščioniškoji...*, p. 27–34; LEO XIII. *Rerum Novarum. Encyclical of Pope Leo XIII on Capital and Labor* [žiūrėta 2023 11 16]. Prieiga per internetą: https://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum.html

¹⁷ ERDMANS, Mary Patrice. The Poles, the Dutch and the Grand Rapids Furniture Strike of 1911. *Polish American Studies*, 2005, t. 62, Nr. 2, p. 5–22

¹⁸ KENNEALLY, James J. Catholic Clerical Quandary: The Lawrence Strike of 1912. *American Catholic Studies*, 2006, t. 117, Nr. 4, p. 33–54. Apie mažiau išreikštą prodarbininkišką prancūzų katalikų poziciją taip pat žr. GOLDBERG, David. A tale of three..., p. 88–89.

„Darbininkas“, bet ir kiti leidiniai, knygos, brošiūros, kalendoriai, prakalbų, pasikaitų organizavimas. Šių tekstų nagrinėjimas leidžia geriau išigilinti į organizacijos idėjinių lyderių (F. Kemėšio, P. Virako ir kt.) pažiūras.

Aptariamuoju metu organizacijos laikraštyje pasirodė nemažai naujienų iš darbininkų judėjimo, straipsniai ar straipsnių ciklai, kuriuose buvo nagrinėjamos pramonės darbininkų problemos, nušviečiama darbininkų judėjimo istorija¹⁹, ginčijamasi su socialistais (kartu aiškinami, dažnai gana suprimityvintai, skirtumai tarp krikščionių demokratų ir socialistų bei anarchistų siūlomų darbininkų klausimo sprendimų²⁰), liberalais²¹. 1918 m. pradžioje pasirodė du straipsnių ciklai: „Pramonijos darbininkai“ ir „Darbininkų klausimas Amerikoje“. Tokiuose straipsniuose kaip „Darbininko sveikata“, „Darbo laikas“, „Darbo pamatai“, „Moterys darbininkai“, „Fabrikų darbas ir darbininko dvasiškas gyvenimas“, „Alga“, „Darbininko naminis gyvenimas“, „Darbininko butas“ buvo bandoma nušviesti įvairias darbininkiją kamuojančias problemas, jų istorines ištakas, gvildinti teisingo darbo užmokesčio, moterų ir vaikų darbo klausimai, sunkių darbo sąlygų ir kasdienybės neigiamas poveikis darbininkų sveikatai, moralei, elgsenai, šeiminiam ir kasdieniam gyvenimui²². F. Kemėšio straipsnių ciklas „Naujos gdynės priešaušryje“ buvo išleistas atskira brošiūra²³. 1923 m. LDS išleido ir didesnės apimties, moksliškesnio turinio F. Kemėšio veikalą „Pramoninės demokratijos pagrindai“.

LDS leidiniuose kritikuotas nevaržomos rinkos kapitalizmas, kuriame „greta išigalėjusios pramonijos ir nepaprastų turtų pavėsyje atsirado tų pačių valnamanių mokslo dėkai milijonai proletarijato, beturčių darbininkų, kuriuos skelbiamoji liuosybė ir lygybė ir einanti čia teisybė padarė kapitalo vergais po šiai dienai išnaudojamai“²⁴. F. Kemėšis, remdamasis intelektualinėmis katalikų socialinio mokymo tradicijos įtakomis, ekonomistų, sociologų darbais ir statistika, aštriai kritikavo to meto kapitalizmo ydas, stambaus kapitalo rankose sutelktą politinę galią („stambieji piniguočiai kapitalistinėse šalyse visiškai valdo politinį gyvenimą ir veikimą“), įtaką teismams („teismai dažniausiai eina ranka rankon su kapitalistų reikalais“), viešosios opinijos kontrolę.²⁵ Daug dėmesio skyrė tarpusavyje, anot jo, glaudžiai susijusioms

¹⁹ Pr. J. Jis. Iš darbininkų judėjimo Amerikoje. *Darbininkas*, 1919 lapkričio 15, Nr. 132, p. 3.

²⁰ Pavyzdžiui: F. V. Ar žinai? *Darbininkas*, 1918 sausio 22, Nr. 9, p. 2

²¹ J. D. Pramonijos darbininkai. Valnamanių mokslo bruožai. *Darbininkas*, 1918 vasario 16, Nr. 18, p. 2; J. D. Pramonijos darbininkai. Valnamanių mokslo turinys. *Darbininkas*, 1918 vasario 23, Nr. 21, p. 2; J. D. Pramonijos darbininkai. Valnamanių mokslo turinys (tąsa). *Darbininkas*, 1918 vasario 28, Nr. 22, p. 2.

²² Žr. J. D. Darbininko sveikata. *Darbininkas*, 1918 sausio 15, p. 2; J. D. Darbo laikas. *Darbininkas*, 1918 sausio 17, Nr. 7, p. 2; J. D. Darbininkai vaikai. Ten pat; (1918 01 17), J. D. Moterys darbininkai. *Darbininkas*, 1918 sausio 22, Nr. 9, p. 2; J. D. Fabrikų darbas ir darbininko dvasiškas gyvenimas. Ten pat; F. J. J. Alga. *Darbininkas*, 1918 sausio 26, p. 2; J. D. Darbininko naminis gyvenimas. *Darbininkas*, 1918 sausio 29, p. 2; J. D. Darbininko butas. *Darbininkas*, 1918 sausio 31, p. 2 ir kt.

²³ KEMĖŠIS, Fabijonas. *Naujos gdynės priešaušryje*. Boston, Mass.: „Darbininko“ spauda, 1920, 38 p.

²⁴ J. D. Pramonijos darbininkai. Valnamanių mokslo bruožai. *Darbininkas*, 1918 vasario 16, Nr. 18, p. 2.

²⁵ [Uosis] KEMĖŠIS, Fabijonas. *Pramoninės demokratijos pagrindai*. Boston: „Darbininko“ spauda, 1923, p. 56–111.

ekonominėms ir moralinėms sistemos blogybėms ir padariniams darbininkams, jų sveikatai. Neturtas, darbo suprekinimas, neužtikrintumas ir baimė dėl ateities veda prie moralinio nuopuolio, šeimų iširimio, gimdymo kontroliavimo ir atsimitimo nuo religijos.²⁶

LDS veikėjai tokiose aplinkybėse išvelgė ir terpę rasti radikaliems sąjūdžiams, socializmui²⁷. P. Virakas savo atsiminimuose užfiksavo, kaip 1916–1921 m. JAV gyvenęs teologas, kunigas, būsimasis Rytų apeigų vyskupas ir Lietuvos universiteto rektorius Pranciškus Petras Būčys po vieno iš LDS Seimų uždaramė pasisėdėjime tikino, kad bolševizmas ateisias ir į JAV. Galbūt sušvelnėjusia forma, bet tai vis tiek būsiąs skaudus smūgis kapitalistams, „smūgis neišvengiamas, smūgis būtinas, smūgis jų tikrai užpelnytas“. Užsidegęs P. P. Būčys tikino, kad „kur yra kapitalistų išnaudojami darbininkai, tai yra bolševizmo augimui mėšlas, ten anksčiau ar vėliau išaugs ir bolševizmas“²⁸. Tai atitiko ir paties P. Virako raginimus „Darbininke“:

Raukime bolševizmo šaknį – mažinkime darbininkų išnaudojimą ir skriaudą <...> o bolševizmas pats per save išnyks taip kaip nebuvo.²⁹

Kaip alternatyva siūlyta pramoninės demokratijos idėja, plaukianti iš brolybės, žmogaus asmens vertingumo, atsakomybės ir darbo dėsnių pritaikymo. Būsimoji pramoninė demokratija turėjo būti paremta privačios nuosavybės sistema. Ši pozicija privačios nuosavybės klausimu buvo vienas ryškesnių katalikišką darbininkų judėjimo versiją nuo socialistų, komunistų ar anarchistų atskiriančių bruožų. Instinktas turėti nuosavybę laikytas vienu iš stipriausių žmogaus prigimtinių instinktų, svarbia paskata darbui, laisvės ir nepriklausomybės šaltiniu, individualybės apsaugojimo garantu, sąlyga išvystyti savo talentą, patenkinti teisėtus reikalavimus ir troškimus. Tad pasisakyta už kuo platesnį privačios nuosavybės paskirstymą, jos koncentraciją kelių procentų turtuolių rankose laikant masių išnaudojimo, skurdo, dvasinio ir moralinio nuopuolio, militarizmo ir karų priežastimi³⁰.

Reikėtų pastebėti, kad tiek F. Kemėšui, tiek apskritai JAV lietuvių krikščionių demokratų autorių tekstuose jaučiamos ne tik europiečių krikščionių demokratų ar Leono XIII enciklikų, bet ir amerikiečių katalikų intelektualų, ekonomistų, sociologų darbų įtakos. Vienas tokių buvo kunigas, moralės teologas, Katalikų universiteto Vašingtone profesorius Johnas A. Ryanas. Matyt, šiame universitete rašydamas

²⁶ Ten pat, p. 89–112.

²⁷ Dar prie teorijos panaikinimo privatinės nuosavybės. *Darbininkas*, 1916 lapkričio 25, Nr. 129, p. 3.

²⁸ VIRAKAS, Pranas. Mano gyvenimas ir darbai Amerikoje (rankraštis). Seredžius, 1960. LNB, F-27, l. 57–58. Reikia pastebėti, kad atsiminimai rašyti praslinkus kelioms dešimtims metų nuo aprašomų įvykių, juose pastebėjome ir kelis netikslumus, tad sunku pasakyti, kiek preciziškai P. P. Būčio mintis perteikė P. Virakas.

²⁹ F.V. Raukime bolševizmo šaknis. *Darbininkas*, 1920 spalio 2, Nr. 113, p. 8.

³⁰ Ten pat, p. 115–117.

disertaciją su juo susidūrė ir F. Kemėšis³¹. Po vienu verstiniu J. A. Ryano straipsniu „Darbininke“ jis pasirašė esąs jo mokinys³². Ne kartą cituotas ir minėtas „Darbininke“³³, J. A. Ryanas buvo vienas įtakingiausių mąstytojų ir mokslininkų JAV katalikams ieškant atsakymų į to meto socialinius, ekonominius iššūkius ir bandant pritaikyti katalikų socialinio mokymo, „Rerum Novarum“ dvasią amerikietiškosiose realijose. Jo mintys ir darbai turėjo didelį intelektualinį poveikį ir JAV katalikų vyskupų 1919 m. paskelbtai Socialinės rekonstrukcijos programai, kuri, nors ir konservatyvi kai kuriais kultūriniais klausimais, ekonomikos ir socialinėje srityse siūlė gana progresyvias reformas, turėjo įtakos vėlesnei Roosevelto Naujojo kurso programai³⁴. Ši programa, žinoma, taip pat sulaukė „Darbininko“ dėmesio³⁵. Nenuostabu, kad būtent J. A. Ryano darbais remdamasis F. Kemėšis savo knygoje nurodė ir kelius iš netolygaus nuosavybės pasiskirstymo. Buvo pasisakoma už tokias turto persikirstymo priemones kaip turto norma, paveldimo turto dydžio apribojimas, darbininkų teisė į įmonių pelno dalį, minimalų atlygį – „living wage“ – kuris užtikrintų orų pragyvenimą.³⁶

Atėities pramonės organizacijos pagrindu turėjo būti trijų tipų įmonės: kooperatyvinės, privačios ir valdomos valstybės arba miestų. Dėta daug vilčių į kooperatyvinę pramonės organizavimo formą, joje matytos geriausios galimybės remtis brolybės, žmogaus vertės, atsakomybės ir darbo dėsniais, nors ir pripažinta, kad kooperacijos judėjimas dar turįs trūkumų, o jo filosofija – gilintina. Privačiose kompanijose siekta svarbesnio darbuotojų vaidmens ne tik dalinantis pelną, bet ir bendrai su darbdaviais sprendžiant gamybos ir kitus klausimus. Tvirtinta, kad „dabartinėse ekonominėse sąlygose, vien politinė demokratija, be demokratijos pramonėje, neturi jokios praktiškos vertės“³⁷. Valstybės rankose pasiliksiančiose ekonominėse veiklose taip pat turėtų galioti decentralizacijos, demokratinio atstovavimo dėsnis, o valstybės vaidmuo sprendžiant pramonės gamybos ir prekybos reikalus turėtų būti apribotas iš piliečių sudarytų pramoninių komitetų, suorganizuotų pagal pramonės šakas įvairiose šalies vietose. Tikėtasi, kad su nauja demokratine organizacija žūtbūtinės konkurencijos ir gamtos resursų eikvojimo, pelno dvasią pakeis brolybės ir kooperacijos dvasia, kuri

³¹ F. Kemėšis šiame universitete rašė disertaciją. Įvade jis dėkojo Ryanui už vadovavimą („guidance“) ir patarimus: KEMĖŠIS, Fabian S. *Cooperation Among the Lithuanians in the United States of America*. Washington, D. C.: Catholic University of America, 1924, p. 6.

³² „Vertė jo mokinys – Uosis“: RYAN, J. A. Bažnyčia – ir geresnė socialė tvarka. *Darbininkas*, 1922 liepos 15, Nr. 81, p. 5–6.

³³ Kurių algos turi būt keliamos. *Darbininkas*, 1920 01 17, Nr. 8, p. 2; Gyvenamoji alga. *Darbininkas*, 1920 11 04, p. 2; Ko nekenčia. *Darbininkas*, 1920 12 14, Nr. 144, p. 2.

³⁴ DOLAN, Jay P. *The American Catholic Experience. A History from Colonial Times to the Present*. Garden City: Image Books, p. 342–346.

³⁵ Katalikų bažnyčia ir darbininkų reikalai. *Darbininkas*, 1920 11 20, Nr. 134, p. 2. Be Ryano ir įvairių bažnyčios hierarchų pasisakymų, galima užtikti referencijų į sociologo Josepho Hussleino (KAREIVIS J. J. ROMAN. Įstatymai ir darbininkų algos. Pagal Joseph Husslein, S. J. *Darbininkas*, 1918 balandžio 20, Nr. 42, p. 2), Williamo J. Kerby'io darbus.

³⁶ Ten pat, p. 112–133.

³⁷ [Uosis] KEMĖŠIS, Fabijonas. *Pramoninės...*, p. 138.

savo ruožtu leis suprasti, kad visi darbininkai sudarą „vieną didžiulę darbo žmonių šeimyną, kad visi jų krašto ir gamtos turtai yra duoti visų žmonių naudai, kad tuos turtais taip reikia vartoti ir žmogaus energiją taip reikia pritaikinti, kad būtų iš to kuo daugiausia naudos visiems žmonėms ir visam kraštui“³⁸.

Nors krikščionių demokratų siekiamybė buvo klasių solidarumas, „Darbininko“ puslapiuose netrūko itin aštrios kritikos nereguliuojamos rinkos ekonomikos modeliui, kapitalui, ugningos ir karingos retorikos, o klasių kova laikyta realiu faktu ir netgi priemone pasiekti tą solidarumą. Sistemos neteisėtumas matytas kaip trąšos radikalizmui, komunizmui plisti. Kartais aršios kritikos fone stabtelėta ir pastebėta, kad kovotina ne prieš kapitalizmą apskritai, bet „tik prieš negerą kapitalą, industrijos ir valstybių prastą surėdymą“, priminti, kad „pačią valstybę, patį kapitalą, pačią industriją, pramoniją ir taip toliaus, krik. demokratija laiko geru naudingumu ir reikalingu daiktu“, kad reikia kovoti prieš netikusį kapitalizmo „surėdymą“ ir „Kapitalo varomą išnaudojimą“³⁹. Reikia pasakyti, kad tokie nenuoseklumai ir „stabtelėjimai“ greitai galėjo patekti į socialistų akiratį ir sukelti jų kritiką. Pastarąjį tekstą greitai pastebėjo lietuvių socialistų laikraštis „Naujienos“, kurioms šios mintys tapo įrodymu, kad „jeigu krikščionys-demokratai nori palikti ir kapitalizmą, ir kapitalą ir kapitalistus, tai, reiškia, jie nori, kad pasiliktų išnaudojimo sistema“, kurios gerinimas nieko nepakeis, nes „ji visviena reikš laimingą gyvenimą tikrai mažai dykunų saujelei, milžiniškai gi žmonių didžiūmai – vargą ir skurdą“⁴⁰.

Kiek švelnesnė, mažiau radikali laikysena, siūlomas evoliucinis, o ne revoliucinis pokyčių kelias, pritarimas privačios nuosavybės principui dažnai užtraukdavo socialistų, komunistų ir anarchistų kritiką katalikiškai darbininkų judėjimo versijai kaip nepakankamai, tarnaujančiai kapitalizmui, skaldančiai darbininkus⁴¹. Galima pastebėti, kad kartais ir organizacijos nariai nebuvo visiškai patenkinti nepakankamu „Darbininko“ dėmesiu darbininkų reikalams ir tuo, kad jo autoriai nesiimdavo veiksmų atsikirsti kairiųjų priekaištams. Pavyzdžiui, 1919 m. liepą posėdžiavusi Bruklino kuopa iškelė raginimą artėjančiam LDS Seimui: „Kad laikraštis „Darbininkas“ daugiau negu ikišiol tarnautų darbininkams, o ne biznieriems ir ne politikai. Todėl mes LDS 12 kuop. reikalaujam, kad po seimo „Darbininkas“ labiau stotų už darbininkus ir būtų mūsų sargu. Mūsų priešai socialistai ir kitokie vadina mus kapitalistų šalininkais, o mes krikščionys darbininkai nebuvome ir nesame tokiais. Todėl organas mus tur apginti nuo tokių šmeižtų.“⁴² LDS organo redakcija kartas nuo karto

³⁸ Ten pat, p. 134–140, citata iš p. 140.

³⁹ F. V. Krikščioniškoji demokratija ir kapitalizmas. *Darbininkas*, 1918 balandžio 13, Nr. 39, p. 2.

⁴⁰ „Geras“ ir „blogas“ kapitalas. *Naujienos*, 1918 balandžio 18, Nr. 92, p. 2. Į šį „Naujienų“ komentarą „Darbininkas“ taip pat netruko atsikirsti: F. V. Vilko poteriai. *Darbininkas*, 1918 balandžio 25, Nr. 44, p. 3.

⁴¹ Tokių priekaištų randame ir aptariamojo laikmečio socialistų leidiniuose, pavyzdžiui: Onytė. Gardner, Mass., „Kunigų diena“. *Keleivis*, 1916 02 09, Nr. 6, p. 3; Pasikalbėjimas Maikio su Tėvu. *Keleivis*, 1916 04 26, Nr. 17, p. 4; „Darbininkas“ prieš darbininkus. *Keleivis*, 1925 12 23, Nr. 52, p. 2.

⁴² Rašt. P. J. Kirius. Brooklyn, N. Y. *Darbininkas*, 1919 rugpjūčio 2, Nr. 89, p. 3. Kartais ir kuopos sulaukdavo organizacijos lyderių raginimų. Pranas Virakas viename straipsnių ragino kuopas ne tik teatrais,

imdavo atremti panašius priekaištus, remdamasi katalikų intelektualų, ekonomistų tekstais, katalikiškų organizacijų programų pavyzdžiais. Pavyzdžiui, 1920 m. rugsėjį redakcija straipsnelyje „Ar gina kapitalizmą?“ citavo vokiečių ekonomisto Heinricho Pescho, prancūzų rašytojo ir istoriko Hilaire Belloco darbus, Italijos liaudies vienybės organizacijos rezoliuciją bei JAV vyskupų socialinės rekonstrukcijos programą ir reziumavo, kad „nežinėliai arba blogos valios Katalikų Bažnyčios priešai gali tvirtinti, būk Katalikų Bažnyčia gina kapitalizmą“⁴³.

Tuo tarpu atsakydamas į anksčiau minėtą „Naujienu“ kritiką, P. Virakas tvirtino, kad kapitalo suvalstybinimas nebūtinai panaikinsiąs darbininkų išnaudojimą. Jis matė grėsmę, kad socialistinėje santvarkoje valdžia panaudosianti „kapitalą savo savotiškiems darbininkų ir visos žmonijos išnaudojimui“⁴⁴. F. Kemėšiu rodėsi, kad rusiškasis socializmas „stengėsi visus žmones palikti be nuosavybės ir tokiu būdu paversti juos valstybės vergais“⁴⁵. LDS autorių tekstuose galima užčiuopti ne tik jų įsitikinimą pozityvia privačios nuosavybės instituto reikšme, bet ir šiokią tokią valstybės visagalybės asmens, šeimos ir visuomenės atžvilgiu baimę. F. Kemėšiu net ir demokratinėse valstybėse pavojingas rodėsi valstybinės biurokratijos augimas ir demokratiškas tendencija „centralizuoti savo rankose visus svarbiuosius tautos gyvenimo veiksmus, kaip tai mokslą, auklėjimą, viešąją opinią, sveikatos reikalus“⁴⁶, todėl kai kurių kairiųjų grupių siekiai valstybės valdžiai atiduoti dar daugiau galių jų akyse kėlė neįtikinamus scenarijus, dar labiau paryškintus iš Sovietinės Rusijos ateinančiomis žiniomis⁴⁷.

Vis dėlto kelyje į idealesnę santvarką valstybei numatytos ir svarbios socialinio teisingumo, progos lygybės užtikrinimo funkcijos. LDS 1922 m. programoje fiksuoti tokie reikalavimai kaip įstatymais apribota 8 val. darbo diena, vaikų darbo panaikinimas, sveikesnių darbo sąlygų užtikrinimas įstatymais ir valstybinės inspekcijos pagalba, minimalus atlyginimas, valstybinės senatvės pensijos, nedarbo draudimas ir paramos kooperatyvams teikimas, net viešųjų darbų organizavimas krizių metu. Tai

pramogomis, išvažiavimais ar baliais rūpintis, bet ir „prie to viso dar pridėti ką nors tokio svarbesnio, rimtesnio <...> ką nors grynai darbininkiško“. Jis siūlė dažniau rengti paskaitas apie darbininkiškus reikalus, diskutuoti „apie būdus, kokiais galima ir manoma pasiluiuosuoti iš kapitalistų vergijos, kaip atsiekti geresnį gyvenimą, didesnį uždarbį“. Jis ragino diskutuoti darbininkų klausimą, aptarinėti „Darbininke“ pasirodančius straipsnius ir tvirtino, kad „pakol mes to nedarysime, patol neišsidirbsime tvirtos nuomonės darbininkiško klausimo painiavose ir kokiai nors politiškai painiavai pasitaikius nebežinosime už kurio galo griebties <...> o gudragalviai apgavikai, vilkai avies kailyje iš mūsų nežinojimo pasinaudos ir mus skriaus ir išnaudos“. F. V. Mūsų uždaviniai. *Darbininkas*, 1918 vasario 2, Nr. 14, p. 2.

⁴³ Ar gina kapitalizmą. *Darbininkas*, 1920 rugsėjo 18, Nr. 107, p. 2. Po kelių mėnesių redakcijos skiltyje pasirodžiusiam straipsnelyje „Ko nekenčia“ taip pat buvo tvirtinama, kad bent jau Amerikoje Katalikų bažnyčia yra „akstinas, kurio kapitalistai nekenčia“. Reikštas įsitikinimas, kad kunigo J. A. Ryano knyga apie minimalų pragyvenimui reikalingą atlyginimą yra „labiau nekenčiama, negu šimtai socialistinių knygpalaikių“. Ko nekenčia. *Darbininkas*, 1920 gruodžio 14, Nr. 144, p. 2.

⁴⁴ F. V. Dar žodis. *Darbininkas*, 1918 gegužės 4, Nr. 48, p. 2.

⁴⁵ [Uosis] KEMĖŠIS, Fabijonas. *Pramoninės...*, p. 115.

⁴⁶ Ten pat, p. 105.

⁴⁷ F. V. Ką davė revoliucija. *Darbininkas*, 1918 04 23, Nr. 43, p. 2; J. D. Paties socializmo vertė. *Darbininkas*, 1918 05 25, Nr. 57, p. 2.

turėjo papildyti progresyviniai mokesčiai, paveldėto turto dydžio apribojimai, susiėkimo priemonių suvalstybinimas (tačiau numatant, kad valstybinėms įmonėms vadovautų ne valdininkai, bet visuomenės ir darbininkų atstovai). Siūlyta įstatymais uždrausti teismams ir administracijai „varžyti darbininkų kovą su kapitalu“, taip atliepian trečiojo dešimtmečio pradžioje dažną praktiką sustabdyti streikus teismų įsikišimo pagalba⁴⁸.

Keliais punktais pabrėžta būtinybė užtikrinti darbininkų laisvę organizuotis, steigti unijas, skelbti streikus, raginta visuotinai pripažinti kolektyvinio darbininkų derėjimosi su darbdaviais principą⁴⁹. „Darbininko“ autoriai palaikė kolektyvinį derėjimąsi dėl sutarčių ir nuolatos kritikavo verslininkų agitavimą už vadinamąjį „open shop“ principą⁵⁰, nereikalavusį darbininko priklausyti profesinei sąjungai norint įsidarbinti. LDS dekonstravo kapitalo ir laisvosios rinkos apologetų bandymą įvilkti jį į asmens pasirinkimo laisvės apvalką. Jiems buvo akivaizdu, kad verslininkų vedamas „atviros dirbtuvės“ judėjimas buvo nukreiptas į profesinių sąjungų ir darbuotojų galiybės derėtis silpninimą:

*Jie nori derėtis atskirai su kiekvienu darbininku, o ne su unijos atstovais. Bet tuomet jau nebus derybos, o darbininkas turės dirbti už tiek, kiek malonės jam kapitalistas duoti.*⁵¹

LDS propaguotos darbininkų judėjimo strategijos

LDS veikėjų propaguotos darbininkų būklės gerinimo, santvarkos taisymo strategijos plaukė iš ideologijos. Jų svarstymai šakojosi keliomis kryptimis, iš vienos pusės apmąstant pačios LDS vaidmenį, funkciją, o iš kitos – platesnį darbininkų judėjimą ir organizacijos narių individualų įsitraukimą į jį. LDS nesiekė būti nei politinė partija, nei profesinė sąjunga. 1922 m. rugpjūtį „Darbininko“ redakcija pabrėžė, kad tam, jog profesinės sąjungos sugebėtų iškovoti geresnes sąlygas, reikia visų pirma mokėti bendrai veikti, reikia disciplinos, tvarkos ir susipratimo. Straipsnis žadėjo, kad būtent būdami LDS nariais ir skaitydami „Darbininką“ darbininkai įgis šias savybes.⁵²

⁴⁸ DUBOFSKY, Melvyn. *Labor in America: A History*. 9th edition. Hoboken, N. J.: Wiley-Blackwell, 2017, p. 241–242.

⁴⁹ Nauji darbininkų judėjimui pagrindai. *Darbininkas*, 1922 rugsėjo 12, Nr. 105, p. 1–2.

⁵⁰ Ypač tai jautėsi 1920 m. pabaigoje, kuomet darbdavių kontrataka ir darbininkų padėties silpnėjimas ėmė vis labiau jaustis: Kova prieš unijas. *Darbininkas*, 1920 lapkričio 2, Nr. 126, p. 2; Kova prieš unijas. *Darbininkas*, 1920 lapkričio 30, Nr. 138, p. 2; Vis labiau spaudžia. *Darbininkas*, 1920 gruodžio 23, Nr. 148, p. 2.

⁵¹ Darbininkų kova sunkėja. Vis labiau spaudžia, *Darbininkas*, 1920 12 23, p. 2; Kas tai yra open shop ir kas tai yra closed shop (redakcija). *Darbininkas*, 1921 03 31, Nr. 38, p. 2; Uosis. Į kovą su atgaleiviais („Open shop“ ir „closed shop“). *Darbininkas*, 1921 04 16, Nr. 45, p. 2.

⁵² Unijų mokesčiai. *Darbininkas*, 1922 rugpjūčio 17, Nr. 95, p. 2.

Tad pačios sąjungos veikla darbininkų judėjimo fone (pasikartosime – straipsnyje neliečiame kitų jos veiklos krypčių ir rūpesčių) galėtų būti daugiau matoma kaip savišvietos, darbininkų sąmoningumo ir solidarumo, gebėjimo bendradarbiauti ugdymo ir katalikų socialinio mokymo, krikščioniškosios demokratijos pažiūrų į politiką, ekonomiką, darbininkų būklę ir darbininkų judėjimo siekius sklaidos platforma su tam tikrais tiesioginio veikimo elementais.

Nuo pat pradžių „Darbininke“ buvo reiškiamą parama 1886 m. įkurtai AFL, o sąjungos nariai raginami jungtis prie jai priklausančių profesinių sąjungų, per jas siekti geresnių sąlygų⁵³. AFL buvo reikšminga jėga, nemažai prisidėjusi prie kai kurių reformų ir to, kad darbo santykiai taptų politinės darbotvarkės JAV dalimi. Po savo skėčiu ji telkė įvairių pažiūrų darbininkus. Tačiau tiek kritikų tuomet, tiek ir istoriografijoje buvo atkreiptas dėmesys, kad tuo laikotarpiu tai buvusi sąlyginai nuosaiki, konservatyvi, neįtrauki, giluminių transformacijų nesiekusi organizacija, daugiau dėmesio skyrusi kvalifikuotiems darbininkams. Dėl nuosaikumo ji buvo priimtina antisocialistams katalikams, tad nenuostabu, kad būtent su ja viltis siejo ir LDS⁵⁴.

Tačiau ilgainiui ir LDS leidiniuose pasirodydavo kritikos šios milijonus amerikiečių darbininkų telkusios federacijos atžvilgiu. Nors nariai ir toliau buvo raginami priklausyti jos unijoms ir su ja buvo bandoma užmegzti kontaktus, F. Kemėšiu taip pat užkliuvo „darbo aristokratų“, gerai uždirbančių kvalifikuotų darbininkų dominavimas, nepakankamas įtraukimas nekvalifikuotų (neskaitant angliakasių ir keletu kitų išimčių) darbininkų, tarp kurių labai dažnai atsidurdavo į JAV atvykę lietuviai. Kaip imigrantus lietuvius katalikus skaudino ir AFL vyraujantis nusistatymas imigracijos suvaržymo klausimu.⁵⁵ Nusivilta AFL vadovybės pasitenkinimu parama demokratams⁵⁶ ir nenoru steigti darbininkų partijos, kuri galėtų dalyvauti JAV politikoje, atstovauti darbininkams⁵⁷. Ypač ši nuostata LDS autorių tekstuose ryškėjo apie 1920 m., vis labiau nusiviliant pagrindinėmis JAV politinėmis jėgomis – respublikonais ir

⁵³ BALTRUTIS, Juozas. Waterburio darbininkai šiek tiek laimėjo. *Darbininkas*, 1915 rugsėjo 21, Nr. 1, p. 1.

⁵⁴ Katalikai sudarė nemažą dalį AFL narių: SCHATZ, Ronald W. American Labor and the Catholic Church, 1919–1950. *International Labor and Working-Class History*. Fall, 1981, No. 20, p. 46–53. J. R. Barrett nurodo, kad viena iš priežasčių, kodėl airiai katalikai atmetė radikalesnes darbininkų judėjimo versijas, buvusi Katalikų bažnyčios įtaka: BARRETT, James R. *The Irish Way. Becoming American in the Multi-Ethnic City*. New York: The Penguin Press, 2012, p. 138–152.

⁵⁵ Uosis. Mūsų dvejopas uždavinys. *Darbininkas*, 1922 rugpjūčio 10, Nr. 92, p. 2.

⁵⁶ Nuo maždaug 1908 m. mezgėsi glaudūs ryšiai tarp AFL ir Demokratų partijos, tačiau organizacijos nariai nebuvo vienminčiai šiuo klausimu. Dalis AFL profesinių sąjungų narių palaikė ir respublikonus, dalis – socialistus, kiti gi siūlė galvoti apie atskirą darbininkams atstovaujančią partiją. Daugiau apie čia paminėtas sąsajas su Demokratų partija, katalikų dalyvavimą, organizacijos konservatyvumą ir neįtraukumą žr.: MONTGOMERY, David. *The Fall of the House of Labor: The Workplace, the State, and American Labor Activism, 1865–1925*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, p. 302–310; GREEN, Julie. *Pure and Simple Politics. The American Federation of Labor and Political Activism, 1881–1917*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, p. 36–47, 278–281.

⁵⁷ Uosis (F. Kemėšis). Kandidatai į prezidentus ir darbininkų reikalai. Ne tuo keliu. *Darbininkas*, 1920 liepos 10, Nr. 78, p. 1.

demokratais. Prieš 1916 m. prezidento rinkimus pirmajame sąjungos laikraščio puslapyje buvo skelbiama, kad „mums nei demokratai, nei respublikonai nieka neprigelbės pagerinimui būvio, mes tik per kruviną kovą ir prakaitą šiokiuos tokius pagerinimus tegalime laimėti“, tačiau tada dar Woodrow Wilsonas laikytas geresniu iš „dviejų blogų“ ir lietuviai buvo raginami jį palaikyti, akcentuojant jo pripažintą aštuonių valandų darbo dieną, iškeltą tautų apsisprendimo teisę ir leidimą organizuoti Lietuvių dieną, kurios metu buvo renkamos aukos Lietuvai.⁵⁸ 1920 m. abi didžiosios partijos LDS veikėjams atrodė esančios kapitalistų rankose ir nors Demokratų partijos gretoje išvelgta daugiau progresyvumo⁵⁹, nesitikėta, kad ir šios partijos kandidatai galėtų tinkamai atstovauti darbininkams, ir nė vienos iš šių partijų kandidatui nebuvo reiškiamas palaikymas⁶⁰.

Vėliau „Darbininke“ būta pasisakymų, simpatizuojančių nepriklausomoms partijoms, tačiau kažkokia nuoseklia agitacija tai nevirto. Pasisakydami už atskiros Darbininkų partijos steigimą, jie nematė bėdos tame, kad tokioje partijoje katalikams tektų kartu veikti ir konkuruoti su socialistais. Anot F. Kemėšio, tiek, kiek socialistai įneša rūpesčio darbininkų reikalais, jų prisidėjimas esąs pageidaujamas, o kiek jie stengsis skiepyti ir vykdyti neįvykdomus ir, anot jo, žmogaus prigimčiai priešingus dalykus – jie baisūs tik labai trumpam. Jam atrodė, kad pažinę socializmą žmonės patys jo nebenorės⁶¹. Apie galimybę vietomis bendradarbiauti kartais užsimindavo ir kitas autorius – P. Virakas. 1917 m. vasarį pasirodžiusiame straipsnyje „Kapitalistų triksas“ jis dėstė:

*Juk ir krikščioniškoji demokratija ir socializmas nors ir skirtingais keliais eina, bet kaip vieni taip kiti kovoja už darbininkų būvio pagerinimą ir svarbesniuose reikaluose gali, o net ir turėtų bendromis pajėgomis ir bendrai nustatyta taktika gintis nuo galingojo priešo – kapitalizmo.*⁶²

Tačiau kituose tekstuose ryškėjo tokio bendradarbiavimo galimybių ribotumas, nulemtas giluminių pasaulėžiūrinių skirtumų. Nuo socialistų juos skyrė ne tik pasaulėžiūra, ne tik požiūris į privačios nuosavybės reikalingumą, bet ir propaguojami metodai, priemonės tikslams pasiekti, net gyvenimo būdas. LDS autoriai atmetė revoliucinį ir pasisakė už evoliucinį pokyčių kelią, vietoj klasių kovos siūlė klasių bendradarbiavimo principo siekiamybę, vietoj kraštutinių priemonių pabrėždavo savišvietos, sąmoningumo ugdymo, santykiuose su kapitalistais – derėjimosi priemones⁶³.

⁵⁸ F. V. (Pranas Virakas). Už kurį? Iš dviejų blogų imkim geresnį. *Darbininkas*, 1916 lapkričio 3, Nr. 123, p. 1.

⁵⁹ Pvz., Trečioji partija. *Darbininkas*, 1920 liepos 22, Nr. 83, p. 2.

⁶⁰ Uosis (F. Kemėšis). Kandidatai..., p. 1.

⁶¹ Ten pat. Kitame savo tekste jis net prasitaręs apie galimą pozityvų impulsą, kurį visuomenei gali duoti socialistai: Uosis (F. Kemėšis). Lietuviai katalikai ir kitos srovės. Bostonas: „Darbininko“ spauda, 1917, p. 27, 30.

⁶² F. V. Kapitalistų triksas. *Darbininkas*, 1917 vasario 6, Nr. 15, p. 2.

⁶³ Uosis (Fabijonas Kemėšis). *Kurių bus viršus?* Bostonas: „Darbininko“ spauda, 1921, p. 15–17.

LDS veikėjams atrodė, kad tik atskirose organizacijose galima darbininkų kovoms ruoštis ir įgūdžius auginti savos, krikščioniškai demokratiškos pasaulėžiūros šviesoje, skaitant sau artimos ideologijos knygas. Jie suprato, kad streikai, profesinės sąjungos, ateityje galbūt ir bendra darbininkų partija būsiančios tos erdvės, kuriose teks bendradarbiauti ir konkuruoti su idėjiniais oponentais. Tad buvo svarbu, kad į jas patekę katalikai būtų pasirengę ginti savo supratimą, savus iš pasaulėžiūros išplaukiančius taktikos pasirinkimus.

Šia kryptimi LDS darbavosi nemažai, be kai kuriose kuopose įsteigtų skaityklų⁶⁴, LDS leistų laikraščių, brošiūrų, knygų buvo dar kelios vertybių ir normų socializacijos formos. Kuopų susirinkimai, diskusijos suteikė progą labiau ideologiškai užsi-degusiems ir pasikausčiusiems užsiimti narių ideologiniu pasiruošimu. Archyviniai dokumentai liudija, kad pats F. Kemėšis, kuomet dalyvaudavo kurios nors kuopos susirinkime, pasisakydavo idėjiniais klausimais, kalbėdavo apie kooperaciją, naujai įstojusiems nariams „plačiai aiškino L. D. Sąjungos tikslą“⁶⁵. Toli gražu ne visos kuopos turėjo tokių asmenybių, todėl svarbi buvo kita populiarai tarp to meto JAV lietuvių idėjų sklaidos forma – prakalbos. Jų metu organizacijos lyderiai, labiau pasikausę paskaitininkai, keliaudami po įvairias kolonijas ir kuopas, galėjo pageidaujamoje šviesoje išdėstyti to laikmečio problemų (ne tik socioekonominių) vertinimus, katalikų darbininkų uždavinius, krikščioniškosios demokratijos principus, pageidautinas kovos už socialinį teisingumą taktikas, kritikuoti alternatyvias vizijas ir, žinoma, raginti juos telktis, jungtis prie LDS ar kurti jos kuopas. Visa tai lydėdavo kritika socialistams, komunistams, anarchistams, įtikinėjant publiką, kad pastarųjų idėjos ir strategijos neįgyvendinamos, neteisingos ir žalingos patiems darbininkams. Jau viename pirmųjų laikraščio „Darbininkas“ numerių randame trumpą žinutę-korespondenciją apie tokias prakalbas Atole, Masačusetse. Jų metų kunigas Pranciškus Juškaitis nagrinėjo „socialinį klausimą“. Žinoma, išdėstęs „klaidingą Markso, Engelso, Bebelio ir kitų social-demokratų mokslą“, Juškaitis „prirodinėjo krikščioniškos demokratijos naudingumą“, supažindino su Kettelerio ir Leono XIII skelbtomis idėjomis⁶⁶.

Paskaitas skaitė ne tik ryškiausi LDS lyderiai, prakalbų maršrutai buvo organizuojami ir kylantiems, mokslus Amerikoje einantiems jaunuoliams. Tarp jų pažymėtini Kazys Pakštas⁶⁷, Aleksandras Račkus, Kazimieras Ščesnulevičius. Savo išsilavinimu puikiuose universitetuose, iškalba jie imponavo publikai, kėlė pasididžiavimą, todėl jų prakalbos sutraukdavo nemažai klausytojų, galėjo būti paveikios. Jų atvažiavimas

⁶⁴ Apie bibliotekėlę Hudson: Senasis rašt., Hudson, Mass., Švieskitės. *Darbininkas*, 1918 sausio 24, Nr. 10, p. 3; apie LDS klubą su biblioteka ir kitomis paslaugomis Bridgeporte: Karklas, Bridgeport, Conn., LDS 39 kp. sparčiai auga. *Darbininkas*, 1920 spalio 5, Nr. 112, p. 2.

⁶⁵ LDS 29-os kuopos 1917 spalio 19 ir lapkričio 4 posėdžių protokolai. LDS 29 kp. Protokolų knyga. LNB F63-671, l. 5a-5b.

⁶⁶ Papartis. Athol, Mass. Socialistų rojus neįvykinamas. *Darbininkas*, 1915 rugsėjo 21, Nr. 1, p. 3

⁶⁷ Pavyzdžiui, 1918 m. vasarį ir kovą K. Pakštas Skrantono ir Harrison-Kearney LDS kuopų prakalbose kalbėjo apie Lietuvos laisvę ir bolševikų revoliuciją Rusijoje: J. Z. Scranton, Pa. *Darbininkas*, 1918 vasario 21, Nr. 19, p. 3; Šarлак-Holmsk. Harrison ir Kearney, N. J. *Darbininkas*, 1918 balandžio 1, Nr. 34, p. 2.

skaityti prakalbas ar net dalyvauti debatuose su idėjiniais oponentais leido katalikams jaustis stipriau pasaulėžiūrinėse kovose.

Mūsų aptariamo laikotarpio pabaigoje Vladas K. Taškūnas (kunigas, katalikiškų organizacijų veikėjas, būsimasis „Darbininko“ redaktorius) buvo skeptiškas dėl šių pastangų rezultatų. Savo straipsnyje jis skundėsi, kad nors ir apsaugojusi katalikus darbininkus nuo bolševikų įtakų, LDS mažai tesugebėjusi duoti pozityvaus turinio darbininkams: nesupažindino su šalies darbininkų judėjimu, nepasirūpino idėjų sklaida, kuri galėtų paveikti iš lietuvių susidedančius profesinių sąjungų skyrius. Šis nerūpestingumas prisidėjęs ir prie kai kurių profesinių sąjungų skyrių patekimo komunistų įtakoms. V. K. Taškūnas retoriškai klausė: „Ar daug L.D.S. narių žino, kas tai yra Labor Board dabar, kada gelžkelių dirbtuvių darbininkai streikuoja prieš jo nutarimus? Dėlko streikuoja? Keli žino apie audinyčių streiką? Keli galėtų pasakyti, ar tie streikai jau užsibaigė, ar ne? O juk tūkstančiai lietuvių ten dirba.“⁶⁸ Be giluminių lietuvių dalyvavimo darbininkų judėjime studijų neįmanoma atsakyti, kiek aprašytos pastangos davė rezultatų. V. K. Taškūno savikritiškos pastabos implikuoja tam tikrą tuo metu suprastą rezultatų ribotumą, tačiau visiškai tu idėjinio pasiruošimo ir darbo pastangų nuvertinimui prieštarautų tiesioginio LDS narių įsitraukimo į darbininkų judėjimą faktai.

Tiesioginio LDS narių įsitraukimo į darbininkų veiksmus pavyzdžiai

LDS propaguotoje katalikiškoje darbo judėjimo priemonių sampratoje streikas buvo vengtina, kraštutinė priemonė, prilygintina karui, kuriam reikia gerai pasirengti ir kuriame nukenčia visi. Katalikai perspėti ir dėl to, kad dalį streikų organizuoja radikalesnių pažiūrų aktyvistai ir visada būtina iširti, kieno ir kokiais tikslais vienas ar kitas streikas keliamas. 1919 m. spalio mėnesį pasirodžiusiame straipsnyje „Streikų reikšmė“ P. Virakas siūlė kiek tik įmanoma vengti streiko. Tačiau pasiryžus streikuoti, anot jo, reikia „į jokiais aukais neatsižvelgiant, sustreikuot paskirtu laiku visiems ir laikytis vienybės iki galutinio streiko laimėjimo“, streikas, jo manymu, parodęs darbininkų susipratimo laipsnį. Jis tvirtino, kad streiko metu turį būti atidėti visi idėjiniai ginčai, turi būti „vienybė tokia, kokia yra vienybė gerai disciplinuotoje kareivijos armijoje kuomet stovi karės lauke“. Itin griežtai jis pasisakė prieš streiklaužius:

Streikas tai darbininkų klesų kovos laukas ir tas yra išgama, kuris streiklaužiauja, skebauja ar tam panašiai pasielgia, toks nevertas garbingo vardo „darbininkas“ ir jau darbininkų draugijoje neturėtų būti vietos.⁶⁹

⁶⁸ V. K. Taškūnas. L.D.S. spragos. *Darbininkas*, 1922 rugpjūčio 19, Nr. 96, p. 2.

⁶⁹ F. V. Streikų reikšmė. *Darbininkas*, 1919 spalio 19, Nr. 120, p. 4.

Streiklaužiavimas užtraukdavo negarbę ir organizacijos lyderiai narius išties ragino nepasiduoti tokioms pagundoms. Jų pasirodymas ir paraginimas galėjo stiprinti pasiryžimą tęsti kovą. Užsitęsusiame 1922 m. Naujosios Anglijos tekstilės pramonės darbininkų streikų audrose tiek socialistų spaudoje, tiek „Darbininke“ pasirodė žinutės apie plintantį nuovargį ir ėjimą streiklaužiauti Nashua mieste. Į jį nuvykęs F. Kemėšis prakalbose ragino „laikytis vienybės <...> kad lietuviai mestų streiklaužiąvę ir dėtusi prie unijos ir vienybėje laimėtų kovą“. Korespondencijos autoriaus pastebėjimu, ši prakalba „begalo pakėlė darbininkų ūpą. Subruzdo, sujudo visos idėjinės kuopos, ypač LDS, kad stoti į pirmas eiles kovoje su kapitalizmu“⁷⁰. Kitos korespondencijos autoriaus liudijimu, po F. Kemėšio kalbos prie pastarojo net priėjęs vienas socialistas, dėkojęs ir sakęs, kad „jei kalbėtojas vieną mėnesį būtų anksčiau atvažiavęs, tai lietuviai nebūtų ėję dirbti“⁷¹. Kitą dieną vykusiame vietinės LDS kuopos susirinkime F. Kemėšis siūlęs pareikalauti streiklaužiančių LDS narių, kad jie liautųsi tai darę, o neprižadančius to daryti jis siūlęs išmesti iš organizacijos. Susirinkimo dalyviai tam pritarę⁷². Nelengva pasakyti, kurių idėjinių srovių nariai buvo išstvermingesni. Dažniausiai socialistų laikraščiai „skebavimu“ kaltindavo katalikus ir komunistus, komunistai – socialistus ir katalikus, „Darbininke“ gi dažniau pasirodydavo korespondencijos, kuriose šiuo elgesiu kaltinti kairieji, todėl jose fiksuoti faktai ir pastebėjimai – kritiški kitiems ir palankūs saviems – vertintini atsargiai.

„Darbininko“ puslapiuose galima užfiksuoti ne vieną atvejį, kai streikas įtraukdavo ir LDS priklausančius narius. Tiesa, apie dalį jų informacija labai fragmentiška ir sunkiai pasiduodanti nuosekliems pasakojimams. Būta ir stipriau organizacijos narius palietusių bei daug dėmesio sulaukusių streikų. Vienas išpūdingiausių pavyzdžių ir atvejų, įtraukusių ir LDS priklausiusius darbininkus, buvo 1919 m. Lorens kilęs tekstilės pramonės darbininkų streikas, reikalaujant sumažinti darbo valandas ir padidinti valandinį darbo užmokestį.

Pirmojo pasaulinio karo laikotarpiu čia, kaip ir daugelyje kitų vietovių, susidarė darbininkams palanki situacija, darbdaviai, tą suvokdami ir vengdami neramumų, gana stabiliai didino atlyginimus. Didelė darbo jėgos paklausa lėmė ir stabilesnes darbo vietas, didesnę užimtumą. Savo sustiprėjusia padėtimi norėję pasinaudoti darbininkai dar 1916 m. surengė keliolika streikų, tačiau jie buvo nedideli, lokalūs, dažniausiai pasibaigdavę greitomis pergalėmis. Situacija ėmė keistis 1918 m. pavasarį, o tų pačių metų vasarą jau 1800 „American Woolen Company“ darbininkų sustreikavo ir, tarpininkaujant Masačusetso Viešojo saugumo komiteto derybininkui Henry’ui Endicottui, pasiekė svarių laimėjimų⁷³.

1918 m. einant į pabaigą, net ir konservatyvi tekstilės pramonės darbininkų organizacija – *United Textile Workers of America* (UTW) – ėmė kviesti darbininkus prisidėti

⁷⁰ Papliauška. Nashua, N. H. *Darbininkas*, 1922 rugsėjo 26, Nr. 111, p. 3.

⁷¹ *Darbininkas*. Nashua, N. H. *Darbininkas*, 1922 rugsėjo 23, Nr. 110, p. 3.

⁷² Papliauška. Nashua, N. H. *Darbininkas*, 1922 rugsėjo 26, Nr. 111, p. 3.

⁷³ GOLDBERG, David. *A Tale of Three Cities...*, p. 8, 11, 97.

prie judėjimo dėl aštuonių valandų darbo dienos. Tiesa, šios organizacijos siūlomos priemonės buvo švelnios – darbuotojai raginti nuo 1919 m. vasario 3 d. po 8 valandų darbo apleisti darbovietes, vengė streikuoti, linko eiti į kompromisus⁷⁴. UTW darbininkus ragino nekelti atlyginimo klausimo, apsiriboti darbo valandų sumažinimu. Čia ir išsiskyrė jų keliai. Darbininkai siekė, kad sutrumpinus savaitės darbo valandas (nuo 54 iki 48) atlyginimai nemažėtų. Vasario 3 d. apie 10 000 piketuotojų apsupo fabrikus. Daliai jų teko užsidaryti, kitiems – stipriai mažinti darbų apimtis. Streikui slopinti miestas metė nemenkas policijos pajėgas, būta smurto protrūkių.

Mieste gyvenantys ir jos tekstilės įmonėse dirbantys lietuviai taip pat aktyviai įsitraukė į streiką. D. Goldberg lietuvius įvardija tarp grupių, turėjusių daugiau svarbos nei jų skaičius būtų leidęs tikėtis: jų parduotuvė tapusi streikuojančiųjų kooperatyvu, lietuvių salėje rinkosi generalinis streiko komitetas⁷⁵. Vasario 17 d. nuvykęs į miestą išsiaiškinti aplinkybių ir streiko eigos, P. Virakas „įsitikino“, kad streikuoja bene 35 000 miesto darbininkų, iš jų apie 5000 – lietuviai⁷⁶ (tiek bendri, tiek lietuvių skaičiai, atrodo, buvę daugiau nei dvigubai išpūsti⁷⁷). Savo ataskaitoje jis pranešė, kad katalikai darbininkai skundęsi esą užgauliojami ir neprileidžiami prie streiko organizavimo. Nepaisant to, jis perdavęs vietinei LDS kuopai 90 dolerių paramą iš Streikerių fondo, pataręs toliau stengtis dirbti išvien su streiko komitetu (nepaisant to, kad, jo paties liudijimu, nuo lietuvių į jį įėję tik socialistai), stengtis ginti savo kaip darbininkų teises, lankytis visuose mitinguose ir susirinkimuose bei laikytis tol, kol streikas bus laimėtas. Taip pat jis ragino vengti riaušių, keršto, kraujo praliejimo, betvarkės, „tuščių demonstracijų“ ir „viso to, kas krikščionių demokratų yra smerkiama“. Nugirdęs apie galimus smurto proveržius prieš streikaujančius, jis ragino to vengti ir skatino ypač katalikus protestuoti prieš tokius klasių kovos būdus⁷⁸. Vasario 28 d. jis pateko į streikuojančių lietuvių mitingą ir padarė išvadą, kad streikas pradėtas ne laiku, nepatiko jam ir jo organizatoriai, tačiau, nepaisant to, įtikinėjo lietuvių visuomenę aukomis toliau šelpti streikuojančius tol, kol „tasai streikas neprieis savo liepto galą ar jis užsibaigs laimėjimu ar pralaimėjimu“, tai esanti priedermė visų darbininkų, viso proletariato.⁷⁹

Įtampą su kitų pažiūrų streikuojančiaisiais liudija ir kiti streikuojančių lietuvių skelbti tekstai, reakcijos. Jau pačioje pradžioje LDS užsitraukė rūstybę, paskelbusi (atskirą nuo centrinės streiko vadovybės) aukoti kviečiantį atsišaukimą⁸⁰. Susirinkę į atskirą

⁷⁴ Ten pat, p. 17–18.

⁷⁵ Ten pat, p. 108–109.

⁷⁶ F. Virakas. Audėjų streiko reikale. *Darbininkas*, 1919 vasario 20, Nr. 21, p. 2.

⁷⁷ GOLDBERG, David. A Tale of Three Cities..., p. 107. D. Goldberg nurodo, kad streike dalyvavo apie 15 000 darbininkų, t. y. apie 60 proc. audimo fabrikų darbuotojų.

⁷⁸ VIRAKAS, Pranas. Audėjų Streiko reikale. *Darbininkas*, 1919 vasario 20, Nr. 21, p. 2; F. V. Streikas ir streikininkai blogame padėjime. *Darbininkas*, 1919 kovo 6, Nr. 27 p. 1.

⁷⁹ F. V. Streikas ir streikininkai blogame padėjime. *Darbininkas*, 1919 kovo 6, Nr. 27 p. 1.

⁸⁰ Lawrence, Mass. Streikerių protesto rezoliucija prieš „Darbininke“ No 18 tilpusį atsišaukimą, po kuriuo pasirašo kun. F. A. Virmauskis ir kiti. *Darbininkas*, 1919 vasario 20, Nr. 21, p. 2.

pasitarimą Lorenzo LDS nariai skelbė sulaukę grasinimų, skundėsi diskriminacija gaudama paramą dėl jų nenoro stoti į jiems nepatinkančią profesinę sąjungą.⁸¹ Įdomu, kad reaguodami į kai kurių radikalesnių grupuočių pasisakymus (matyt, paraginti kunigo P. Virmauskio), gegužės 1 d. susirinkę Lorenzo lietuviai katalikai nutarė paskelbti nuo tų teiginių juos atribojančią rezoliuciją, kurioje buvo deklaruota ištikimybė JAV ir miestui. Apie tai skelbiančios žinutės „Darbininke“ pabaigoje buvo pridurta:

*Tebus žinoma, kad mes neiname prieš streikavimą, mes patys streikuojame ir stovime už pagerinimą darbininko būvio. Mes geidžiame, kad vedęs vyras uždirbtų ne mažiau kaip 25.00 dol. į savaitę ir kad nuo kiekvieno naujo šeimos nario gautų 5.00 į savaitę extra. O ir daugiau jeigu reikės jo pragyvenimui. Tas tai reikalavimas Leono XIII.*⁸²

Streikas jau rodėsi bepralaimintis, keturi jo mėnesiai išsekino darbininkus, dėl menkstančių lėšų darėsi vis sunkiau sušelpti ir pamaitinti nebeišgalinčius. Didėjančio nusivylimo nuotaikos prasiskverbė ir į „Darbininko“ puslapius. Streiko vadovybė jau buvo priėmusi sprendimą baigti kovą, bet gegužės pabaigoje kompanijos sutiko nusileisti, ne tik sumažino darbo valandas, bet ir pakėlė atlygį. Negana to, streikuojantieji išsireikalavo, kad priimtų darbininkus atgal į darbus be jokios diskriminacijos⁸³.

Streikai paliesdavo ne tik dirbančiuosius ir jų šeimas, bet tapdavo ir tam tikru išbandymu visai bendruomenei. Kaip tiksliai pastebėjo D. Montgomery, streikai neseniai atvykusiems imigrantams virsdavo brutaliomis ištvermės varžybotomis, kuriose šeimos santaupos, etninės fraternalinės organizacijos ir bažnyčios palaikydavo streikuojančiuosius⁸⁴. Streikuojantieji organizuodavosi, galėjo tikėtis streikų komitetų, profesinių sąjungų paramos pinigais, maistu. Finansinė parama streikuojantiems buvo ir LDS veiklos dalis. Organizacija turėjo Streikierių fondą, į kurį mokėję nariai streiko atveju gaudavo finansinę paramą. Greta to streikų metu kitų kuopų nariai kartais rengdavo renginius, skirtus paremti kituose miestuose streikuojančius bendražygius, arba tam tikslui sudarydavo aukų rinkėjų grupeles.

Jau 1915–1916 m. sandūroje LDS kuopos rinko paramą Nashua streikuojantiems lietuviams, nors tuo metu ten net nebuvo sąjungos padalinio⁸⁵. 1919 m. streiko Lorensė metu kitos kuopos (bet ne tik jos) iš kitų miestų siuntė įvairiais būdais surinktas aukas. LDS Montello kuopa vasario 16 d. surengė vakarą šv. Roko šventinėje. Programą

⁸¹ To patikrinti, deja, negalima, tačiau galima pastebėti, kad tuo metu lietuvių katalikų pozicijos šiame mieste apskritai nebuvo tvirtos. Be kairiųjų organizacijų, nemažai tikinčiųjų tuo metu čia buvo paviliojusi Tautinės katalikų bažnyčios idėja. Pačios LDS kuopa čia įsisteigė tik 1918 m. pavasarį, kunigo Pranciškaus Virmauskio iniciatyva pakvietus „Darbininko“ administratorių, LDS sekretorių A. Kneįžį: SUŽIEDĖLIS, Simas. *Šv. Pranciškaus...*, p. 143–144.

⁸² Lawrence, Mass. Ištikimybės rezoliucija. *Darbininkas*, 1919 gegužės 6, p. 3.

⁸³ GOLDBERG, David. *A Tale of Three Cities...*, p. 122.

⁸⁴ MONTGOMERY, David. *Immigrants, Industrial Unions, and Social Reconstruction in the United States, 1916–1923. Labour/Le Travail*, 1984, t. 13 (Spring), p. 111.

⁸⁵ Streikierių fondas prie L.D.S. auga. *Darbininkas*, 1916 sausio 8, Nr. 3, p. 1.

sudarė parapijos choro, solistų, LDS Pietų Bostono kuopos vaidintojų pasirodymai. Kalbėtojas buvo „Darbininko“ administratorius A. F. Knežis, kuris „kalbėjo apie darbininkus ir jų priešus“, o po kalbos svetainėje surinko 28 dolerius aukų streikuojantiems Lorens⁸⁶. Bostono⁸⁷, Hudsono⁸⁸, Čikagos⁸⁹, Klivlando⁹⁰, Hartfordo⁹¹, Bruklino⁹² ir kitų miestų LDS kuopos siuntė, nors kartais ir visai nedideles, aukas. Vasarį Pietų Bostone per vakarienę, skirtą kunigo Kazimiero Urbonavičiaus priėmimui, kurioje dalyvavo ir susirinkusiuosius prašė „atjausti ir paremti darbininkus, kovojančius už būvio pagerinimą“ iš Lorenzo atvykęs Pranas Virmauskis, svečiai surinko 64,39 dolerio, kuriuos pasiuntė į fondą⁹³. Bostone ir Lietuvos vyčių kuopos surengto vaidinimų ir muzikos vakaro metu surinkti 25 doleriai aukų⁹⁴. LDS ataskaitoje nurodoma, kad organizacijos Streikierių fondas per LDS 70-ąją kuopą streikuojantiems išmokėjo 311,66 dolerio⁹⁵.

Žinant, kad laikotarpiu nuo 1918 m. rugpjūčio 1 d. iki 1920 m. rugpjūčio 1 d. iš narių įmokų į fondą įplaukė bene tik 558,70 dolerio⁹⁶, papildomų aukų reikšmė atrodo didelė. Tai suvokiant, nuo pat pradžių LDS kuopos buvo raginamos rengti renginius fondo naudai⁹⁷. Lorenzo streiko patirtis sukėlė eilines diskusijas dėl fondo stiprinimo ir reformų poreikio, tačiau ir 1920 m. LDS Seimo nutarimais patvirtintos priemonės nežadėjo didelio proveržio. Nutarta privalomas 25 centų metines įmokas pakeisti savanoriškomis: 50 centų į metus mokantieji galėjo tikėtis nuo trečios streiko savaitės gauti 4, o susimokėję dolerį – 8 dolerius per savaitę. Numatyti ir būdai paremti fondui priklausyti nenorinčius ar neišgalinčius (aukomis paremtas „mielaširdystės“ fondas). LDS nepavyko išstobulinti šio svarbaus instrumento. Nepasitikėdami fondo finansine logika ne visi nariai norėjo į jį mokėti papildomus centus⁹⁸, tarp

⁸⁶ Ex-Olympia. Montello, Mass. *Darbininkas*, 1919 vasario 25, Nr. 23, p. 2.

⁸⁷ Hyde Park, Mass. Aukos Lawrence streikieriams. *Darbininkas*, 1919 balandžio 1, Nr. 38, p. 4.

⁸⁸ Lawrence streikieriams pagelba. *Darbininkas*, 1919 balandžio 26, Nr. 49, p. 3.

⁸⁹ Vidušilis. Chicago, Ill. Talkon streikeriams. *Darbininkas*, 1919 kovo 1, Nr. 25, p. 3.

⁹⁰ Juozas Jonuška. Cleveland, Ohio. *Darbininkas*, 1919 kovo 15, Nr. 31, p. 3.

⁹¹ Reporteris. Hartford, Conn. *Darbininkas*, 1919 balandžio 17, Nr. 45, p. 4.

⁹² Aukų rinkimą, regis, inicijavo LDS kuopa, bet jos surinktos Moterų sąjungos renginyje: V. A. Brooklyn, N. Y. *Darbininkas*, 1919 gegužės 17, Nr. 58, p. 2.

⁹³ Lawrence'o streikuojantiems audėjams sudėta \$64,28. *Darbininkas*, 1919 vasario 15, Nr. 19, p. 1.

⁹⁴ Įksas. Vyčių vakaras. *Darbininkas*, 1919 kovo 3, Nr. 26, p. 4. Binghamtono vyčiai taip pat siuntė auką: J. Misevičius. Binghamton, N. Y. *Darbininkas*, 1919 kovo 15, Nr. 31, p. 3.

⁹⁵ A. F. Knežis. L.D.S. Centro ataskaita. *Darbininkas*, 1919 rugpjūčio 16, Nr. 95, p. 3. Iš laikraštyje pateiktos ataskaitos ne visai aišku, ar visos šioje pastraipoje suminėtos aukos ėjo per LDS Streikierių fondą. Ataskaitoje minimos tik įplaukos iš Pietų Bostono, Ročesterio (Niujorkas), Patersono (Naujasis Džersis), Vusterio (Masačusetas).

⁹⁶ Remiamės 1919 ir 1920 m. ataskaitomis: A. F. Knežis, LDS Centro ataskaita. *Darbininkas*, 1919 rugpjūčio 16, Nr. 95, p. 3; L.D.S. Penktojo seimo protokolas. *Darbininkas*, 1920 spalio 2, Nr. 113, p. 4.

⁹⁷ Auginkime Streikierių fondą. *Darbininkas*, 1916 08 10, Nr. 93, p. 2.

⁹⁸ 85 kuopos raštininkas. K. Vaisieta, Du Bois, Pa. *Darbininkas*, 1920 sausio 20, Nr. 9, p. 3; 13-tos kp. Narys K. J., Philadelphia, Pa. Apie Streikierių fondą. *Darbininkas*, 1917 gegužės 22, Nr. 60, p. 3; Korespondentas. Westville, Ill. *Darbininkas*, 1922 liepos 27, Nr. 86, p. 3.

kuopų ir narių nuo pat pradžių būta labai skirtingų nuomonių dėl to, kaip fondas turėtų būti sudarytas⁹⁹. Dėl to jo paramos apimtys aptariamam laikotarpiu liko ribotos. 1922 m. balandį skaičiuota, kad nuo LDS įkūrimo streikuojantiems išmokėta apie 700 dolerių¹⁰⁰. Vėliau tais metais dar pasirodė pranešimų apie išmokas iš Streikierių fondo Naujosios Filadelfijos ir Mančesterio streikuojantiems LDS nariams¹⁰¹.

Viena gausesnių LDS kuopų veikė Voterberyje, tad nestebina, kad organizacijos nariai atsidūrė 1919–1920 m. streikų sūkurėje. 1919 m. vasarą prasidėjusio streiko metu kilo smurto proveržių. Korespondentas „Darbininke“ minėjo, kad tarp nukentėjusiųjų daugiausia būta lietuvių, kurie taip pat įsivėlė į muštynes su policija („nuo lietuvio vienos kumšties net po kelis policistus parvirsta apsvaiginti“). Į policijos rankas pakliuvus LDS nariui P. Duriskui, vietinės kuopos nariai susirinkime nutarė samdyti advokatą, „kuris sužinotų priežastį policijos nežmoniško elgimosi su darbininkais“¹⁰². 1920 m. mieste vėl kilo streikas (siekiant paremti Ansonijoje streikuojančius darbininkus, sutrumpinti darbo valandas ir gauti didesnę darbo užmokestį), kuriame dalyvavo ir LDS nariai. Iš jo mus pasiekia filmo verti birželio 21 d. siužetai:

Tą dieną LDS narys B. P. Šilkauskas, uolus darbuotojas vos gyvas išliko. Jis stovėjo streikierių priešakyje, kuomet policistų būrys pribuvo. Būrio priešakyje jojo Chief John J. Bergin, Scovill kompanijos policijos. Tas tiesiog su arkliu revolveriu pyškydamas leidosi į minią. Pirmon ugnin kluvo minėtasai L. D. S. narys Šilkauskas. Kulkos jin nepataikė, bet papuolė po arkliu. Ant laimės arklys neužmynė ir Šilkauskas atsistojo. Tuomet Bergin vėzdu norėjo Šilkauskui uždrožti. Šilkauskas prasilenkė. Po to raitelis norėjo užjoti ant jo. Bet Šilkauskas su lietsargiu smegtelėjo arkliui kaklan, kad tas šoko šalyn. Tuo tarpu iš minios pradėjo bombarduoti raitelį plytgaliais, akmenaičiais ir t. t. O kas ten paleido jam ir „bitelę“, kuri liko viduje. „Bitelė“ atėmė raitelio „narsumą“ ir buvo nugabentas ligoninėn.¹⁰³

LDS nariai nepalūžo, susirinkime birželio 27 d. svarstė streiko reikalus ir vienbalsiai nutarė, „kad neitų iš mūsų kuopos skebaut arba grįžti į darbą. Nutarė toliau neiti pakol streiką neišlaimėsime“¹⁰⁴. Šio streiko metu darbininkams tiek LDS, tiek ir kitos organizacijos, draugijos rinko paramą¹⁰⁵. Streikuojantys lietuviai darbininkai priklausė nuo publikos palaikymo ir nuo to, ar vietiniai smulkesni verslininkai

⁹⁹ L.D.S. 1-as Seimas. Protokolas. *Darbininkas*, 1916 liepos 8, Nr. 79, p. 2.

¹⁰⁰ Priminimas. *Darbininkas*, 1922 balandžio 15, Nr. 43, p. 5.

¹⁰¹ Nurodoma, kad penkiems LDS nariams iš New Philadelphia išmokėta 40, vienam Mančesterio kuopos nariui – 8 doleriai: Pašelpa streikieriams. *Darbininkas*, 1922 liepos 15, Nr. 81, p. 3.

¹⁰² Nuliūdęs A. B. J. Waterbury, Conn., Kruvinas Streikas. *Darbininkas*, 1919 birželio 28, Nr. 75, p. 1. Darbininkas. Waterbury, Conn., L.D.S. Reikalai. *Darbininkas*, 1919 liepos 8, Nr. 78, p. 3.

¹⁰³ Darbininkų reikalai. *Darbininkas*, 1920 birželio 26, Nr. 73, p. 1.

¹⁰⁴ Kp. Reporteris. Waterbury, Conn. *Darbininkas*, 1920 liepos 3, Nr. 76, p. 2.

¹⁰⁵ Darbininkas. Susirinkimas. *Darbininkas*, 1920 gegužės 27, Nr. 61, p. 4; Reporteris. Hartford, Conn., Šelpia Streikierius. *Darbininkas*, 1920 birželio 19, Nr. 70, p. 5; Korespondentas. Norwood, Mass. *Darbininkas*, 1920 birželio 22, Nr. 71, p. 2; Waterburio streikierių spaudos komisija. Aukos Waterburio streikieriams, ten pat; J. Mačiulis. Amsterdam, N.Y. *Darbininkas*, 1920 liepos 29, Nr. 86, p. 2

juos paremdavo. Kaip neapykantos sulaukdavo streiklaužiai, taip nemalonę galėdavo užsitraukti ir nugaras atsukantys verslininkai. Jiems paveikti darbininkai turėjo rimtą priemonę – boikotą. 1920 m. kilusio streiko Voterberyje metu „Darbininke“ pasirodė žinutė apie vieną lietuvių duonos kepyklos savininką, atsisakiusį paremti streikuojančiuosius ir pašaipiai replikavusį jų atžvilgiu. Streikuojantieji nutarė apie tai pagarsinti laikraštyje ir raginti visus nebepirkti jo duonos. Kitame numeryje tam pritarimą išsakė ir „Darbininko“ redakcija:

Nedavimą aukos galima būtų atleisti, bet prie neužuojautos streikieriams prisideda grubijoniškumas, kurs įžeidžia kovojančius už būvio pagerinimą darbininkus. Panašūs biznieriai neužsipelno, kad darbininkai turėtų su tokiais reikalų.¹⁰⁶

Nepaisant visko, šis streikas nebuvo laimėtas, kompanijos nenusileido ir vis daugiau palūžusių darbininkų grįžo į darbus. Streikavę darbininkai skundėsi, kad sugrįžę į darbo vietas jie statomi prie sunkiausių ir menkiausiai apmokamų darbų¹⁰⁷. „Darbininke“ ir po kelių mėnesių rodėsi skundai, kad streikas buvo nereikalingas, pradėtas ne laiku, kai kurie vyrai likę ir be darbo, ir be santaupų¹⁰⁸, kartėlių didino ir ne visai aiškios finansinės streiko lietuvių komiteto (kuriame, regis, dominavę kairieji) ataskaitos¹⁰⁹. Streikas kaltintas ir dėl susilpnėjusios LDS kuopos veikimo Voterberyje¹¹⁰.

Kaip jau galėjome pastebėti, 1922 m. kilę didžiuliai Pensilvanijos angliakasių ir Naujosios Anglijos tekstilės pramonės streikai vėl įtraukė šiuose regionuose uždariaujančius lietuvius, tarp jų ir LDS narius¹¹¹. Tačiau pokario ekonominis nuosmukis (1920–1921), išaugęs nedarbas, organizuoto kapitalo kontrataka, radikalų represavimas, viešoji opinija ir valstybės politika prisidėjo prie darbininkų judėjimo silpnėjimo, streikų bangos nuslopinimo. Šiuo laikotarpiu darbo judėjimas jau žengė į kitą etapą, kurio tyrimus paliekame ateičiai.

Išvados

Katalikiškoji LDS, gimusi iš rūpinimosi darbininkų skurdu, socialiniu neteisengumu ir socialistų konkurencijos baimės, atsirėmė į katalikų socialinio mokymo ir krikščioniškosios demokratijos tradiciją, papildytą amerikietiško gyvenimo patirtimi ir JAV katalikų intelektualų įtakomis. Laikraštyje „Darbininkas“ ir įvairiuose leidiniuose organizacijos lyderiai kritikavo nereguliuojamo kapitalizmo sistemą, išvelgė

¹⁰⁶ Su kuo neturėti reikalo. *Darbininkas*, 1920 gegužės 20, Nr. 58, p. 2.

¹⁰⁷ Str. Presos Komisija. Streikieriai negauna savų darbų. *Darbininkas*, 1920 rugpjūčio 3, Nr. 88, p. 2.

¹⁰⁸ J. T. Waterbury, Conn. *Darbininkas*, 1920 lapkričio 20, Nr. 134, p. 2.

¹⁰⁹ Skylėtas komitetas. *Darbininkas*, 1921 balandžio 9, Nr. 42, p. 2.

¹¹⁰ L.D.S. Reikalai. *Darbininkas*, 1921 lapkričio 5, Nr. 127, p. 5.

¹¹¹ „Darbininkas“ skelbė, kad streikavę šimtai LDS narių, tačiau tą patikrinti sunku: Teikime pagalbą streikuojantiems darbininkams. *Darbininkas*, 1922 02 18, Nr. 20, p. 1.

joje neteisingumą, nelygybę, žmogaus vertės paneigimą. Sistemoje matytos moralinio nuopuolio ir radikalizmo priežastys. LDS siūlė pramoninės demokratijos idėją, paremtą privačios nuosavybės principu. Ji laikyta žmogaus laisvės ir individualybės išvystymo sąlyga, jos teisingesniai paskirstymui numatytos įvairios socialinį teisingumą užtikrinančios priemonės. Ateities pramonės organizacijos pagrindu turėjo būti trijų tipų įmonės: kooperatyvinės, privačios ir valdomos valstybės arba miestų. Dėta daug vilčių į kooperatyvinę pramonės organizavimo formą, joje matytos geriausios galimybės remtis brolybės, žmogaus vertės, atsakomybės ir darbo dėsniais. Tuo tarpu privačiose ir valstybinėse įstaigose siekta didesnio darbininkų vaidmens tiek dalinantis pelną, tiek ir sprendžiant jų valdymo klausimus.

LDS save suprato kaip erdvę, kurioje ugdomi dalyvavimui darbininkų judėjime reikalingi įgūdžiai, gebėjimas bendradarbiauti, solidarumas ir sąmoningumas. Svarbu tai, kad šis pasiruošimas turėjo vykti krikščioniškai demokratiškos pasaulėžiūros šviesoje, diegiant jai būdingas socialines, ekonomines, politines vizijas ir numatomus kovos už geresnę ateitį būdus. Taip pasiruošę LDS priklausę darbininkai turėjo jungtis į platesnes organizacijas (profesines sąjungas, partijas) ir tiesioginius veiksmus (pvz., streikus), telkusias įvairių pasaulėžiūrų likimo draugus, ir bandyti pasukti jas atitinkama kryptimi.

Nepaisant rezultatų ribotumo, kurį pastebėjo patys organizacijos nariai, neneigti, kad krikščionių demokratų intelektualų tekstai, mintys ne tik siūlė kai kuriuos efektyvius būdus teigiamoms kapitalizmo modifikacijoms, bet, kaip rodo tyrimo metu užfiksuoti pavyzdžiai, paskatino ne vieną LDS narį jungtis į profesines sąjungas, dalyvauti streikuose, nepritekliaus ir pavojaus akivaizdoje bendradarbiauti su priešingų pažiūrų likimo draugais.

Šaltiniai

1. *Darbininkas*, Bostonas, 1915–1922.
2. *Keleivis*, Bostonas, 1916.
3. KEMĖŠIS, Fabijonas. *Naujos gadynės praeaušryje*. Boston, Mass.: „Darbininko“ spauda, 1920.
4. *LEO XIII. Rerum Novarum*. Encyclical of Pope Leo XIII on Capital and Labor, 1891 [žiūrėta 2023 11 16]. Prieiga per internetą: https://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum.html
5. *Lietuvių darbininkų kalendorius 1921*. LDS: Boston, 1921.
6. *Lietuvos Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka* (LNB). Pranas Virakas, f-27, b. 2.
7. *Lietuvos Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka* (LNB). Aleksandras Račkus, f-63, b. 671.
8. Uosis [KEMĖŠIS, Fabijonas]. *Kurių bus viršus?* Bostonas: „Darbininko“ spauda, 1921.

9. Uosis [KEMĖŠIS, Fabijonas]. *Lietuviai katalikai ir kitos srovės*. Bostonas: „Darbininko“ spauda, 1917.
10. *Naujienos*, Čikaga, 1918.
11. Uosis [KEMĖŠIS, Fabijonas]. *Pramoninės demokratijos pagrindai*. Boston: „Darbininko“ spauda, 1923.

Literatūra

1. *Amerikos lietuvių istorija*. Red. Antanas Kučas. South Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971.
2. BARRETT, James R. *The Irish Way. Becoming American in the Multi-Ethnic City*. New York: The Penguin Press, 2012.
3. DEMENTAVIČIUS, Justinas. Cultural Versus Political Christian Democrats. Debating the Idea of (Christian) Democracy in Lithuanian Exile. *Political Exile in the Global Twentieth Century: Catholic Christian Democrats in Europe and the American*. Red. Wolfram Kaiser, Piotr H. Kosicki. Leuven: Leuven University Press, 2021, p. 191–222.
4. DOLAN, Jay P. *The American Catholic Experience. A History From Colonial Times to the Present*. Garden City: Image Books, 1985.
5. DUBOFSKY, Melvyn. *Labor in America: A History*. 9th edition. Hoboken, N.J.: Wiley-Blackwell, 2017.
6. ERDMANS, Mary Patrice. The Poles, the Dutch and the Grand Rapids Furniture Strike of 1911. *Polish American Studies*, 2005, t. 62, Nr. 2, p. 5–22.
7. GOLDBERG, David J. *A Tale of Three Cities: Labor Organization and Protest in Paterson, Passaic, and Lawrence, 1916–1921*. New Brunswick: Rutgers University Press, 1989.
8. GREEN, Julie. *Pure and Simple Politics. The American Federation of Labor and Political Activism, 1881–1917*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
9. KEMĖŠIS, Fabian S. *Cooperation Among the Lithuanians in the United States of America*. Washington, D. C.: Catholic University of America, 1924.
10. KENNEALLY, James J. Catholic Clerical Quandary: The Lawrence Strike of 1912. *American Catholic Studies*, 2006, t. 117, Nr. 4, p. 33–54.
11. LA BOTZ, Dan. The Catholic Church and Strikes. *The Encyclopedia of Strikes in American History*. Red. Aaron Brenner, Benjamin Day, Immanuel Ness. New York: Routledge, 2015, p. 162–165.
12. LUKOŠEVIČIUS, Vincentas. *Liberalizmo raida Lietuvoje*. Vilnius: VLC, 1995.
13. MONTGOMERY, David. Immigrants, Industrial Unions, and Social Reconstruction in the United States, 1916–1923. *Labour/Le Travail*, 1984, t. 13 (Spring), p. 101–113.
14. MONTGOMERY, David. New Tendencies in Union Struggles and Strategies in Europe and the United States, 1916–1922. *Work, Community, and Power*. Red. James E. Cronin and Carmen Sirianni. Philadelphia: Temple University Press, 1983, p. 88–116.

15. MONTGOMERY, David. *The Fall of the House of Labor: The Workplace, the State, and American Labor Activism, 1865–1925*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
16. PRUSKUS, Valdas. *Socialinė katalikybė Lietuvoje: laiko iššūkiai ir atsako trajektorijos (XIX a. antroji pusė – XX a. pradžia)*. Vilnius: Technika, 2008.
17. SCHATZ, Ronald W. American Labor and the Catholic Church, 1919–1950. *International Labor and Working-Class History. Fall*, 1981, No. 20, p. 46–53.
18. SUŽIEDĖLIS, Simas. *Šv. Pranciškaus lietuvių parapija. The Story of St. Francis Lithuanian Parish*. Lawrence, Massachusetts, 1953.
19. SVARAUSKAS, Artūras. *Krikščioniškoji demokratija nepriklausomoje Lietuvoje (1918–1940 m.)*. *Politinė galia ir jos ribos*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014.
20. SVARAUSKAS, Artūras. Nuo pamokslų iki partinės agitacijos. Politinė Krikščioniškosios Demokratijos institucionalizacija Europoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmoje pusėje. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2011, t. 34, p. 107–140.
21. SVARAUSKAS, Artūras. The Restoration of Christian Democracy in Lithuania, 1989–1990: Continuities and Ruptures. *Christian Democracy and the Fall of Communism*. Red. Michael Gehler, Piotr H. Kosicki, Helmut Wahnout). Leuven: Leuven University Press, 2019, p. 275–286.
22. VERSTEEGH, Pien. Glück Auf: The Polish Labor Movement in the United States and Germany, 1890–1914. *Polish American Studies*, 2005, t. 62, Nr. 1, p. 53–66.
23. ŽALTAUSKAITĖ, Vilma. *Lietuvos krikščioniškosios demokratijos genėzė. XIX a. pab.–XX a. pr. Sociopolitinis aspektas*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vytauto Didžiojo universitetas, 2000.

St. Joseph's Lithuanian Roman Catholic Association of Labor and the Labor Movement (1915–1922)

Egidijus Balandis, PhD

Vytautas Magnus University, Lithuanian Emigration Institute, S. Daukanto St. 25, LT-44249 Kaunas, Lithuania
 Email: egidijus.balandis@vdu.lt

Summary

This article aims at revealing the stance of the St. Joseph's Lithuanian R.-C. Association of Labor (USA) towards the labour movement in 1915–1922. It explores 1) the attitudes towards the economy, workers' conditions and solutions that were suggested in various publications of

the organization; 2) its strategies and examples of direct participation in the broader labour movement.

Being critical towards the contemporary capitalist system (that was seen as a source of inequality, moral and physical degeneration, and radicalism) in the USA, organisation promoted the idea of “industrial democracy” that was based on the institution of private property as an alternative. Its suggestions included extensive wealth distribution measures and workers’ empowerment in their workplaces. Although private and state-owned enterprises were supposed to remain, cooperative movements and institutions were seen as an important tools in building a better future. Their ideas followed the tradition of Christian Democracy and Catholic Social Teaching in Europe but they were also influenced by the American realities and contributions of local Catholic intellectuals.

The organisation was seen by its leaders as a school to develop solidarity, consciousness and important habits of cooperation between workers in the light of Christian Democratic ideology. Publications, lectures, reading rooms and other activities on chapter and association level served that function. Prepared in this way, members of the association were supposed to join the broader movement and actions of American labourers (unions, strikes, or a Labor party if it was to be founded). Sources reveal that at least a share of the association’s members became members of unions, participated in strikes, and supported financially those who were striking.

Gauta / Received 2023 11 16
Priimta / Accepted 2024 02 24